

Πτυχές ανθρωπολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ἡ προσδοκία τοῦ μετανθρώπου στὴ μετανεωτερικὴ ἐποχὴ*

Ἀθανασίου Γερ. Μουστάκη**

*«Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα
βασιλείαν Θεοῦ κληρονομησαὶ οὐ δύναται,
οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ»
(Α΄ Κορ. 15, 50)*

A. Εἰσαγωγικά

Ἡ ραγδαία ἐξέλιξη ἰδεῶν καὶ ἐννοιῶν κατὰ τὴ μετανεωτερικὴ ἐποχὴ μας κάνει δύσκολο, καὶ σὲ σημαντικὸ βαθμὸ ἀνεπιτυχές, ὡς πρὸς τὴν πληρότητά του, τὸ ἐγχείρημα τῆς παρουσίας μιᾶς ανθρωπολογίας, ὅπως αὐτὴ κατανοεῖται καὶ προσεγγίζεται ἀπὸ τὴ σύγχρονη σκέψη καὶ διανόηση.

Κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς νεωτερικῆς ἐποχῆς, τὸ ἀρχικὸ ὄριο τῆς ὁποίας πρέπει νὰ συνδυασθεῖ μὲ τὰ πρῶτα βήματα τῆς βιομηχανικῆς ἐπανάστασης (μέσα 18ου αἰῶνα) καὶ τὶς σημαντικὲς ἀλλαγές ποὺ αὐτὴ ἐπέφερε ἀρχικὰ στὴν Εὐρώπη καὶ στὴ συνέχεια στὸν ὑπόλοιπο κόσμο, εἶναι ἡ συγκρότηση ἐθνικῶν κρατῶν, ἡ ἀστικὴ ἀνάπτυξη ὡς συνέπεια τῆς ἐκβιομηχάνισης, ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης μὲ παράλληλη ἐξασθένηση τῆς μοναδικῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας, ἡ ἀνάδυση πλήθους -ισμῶν, ἡ κυριαρχία τῶν ἀγορῶν μὲ ὅποιες συνέπειες ἔχει αὐτὸ γιὰ τὸν πολίτη, ἡ συρρίκνωση τοῦ κράτους πρόνοιας.

---

* Εὐχαριστοῦμε τὸν Ἄν. Καθηγητὴ κ. Κωνσταντῖνο Μπελέζο γιὰ τὴ συμβολή του στὸ ἄρθρο αὐτό.

** Ὁ Ἀθανάσιος Γερ. Μουστάκης εἶναι διδάκτωρ Θεολογίας, Θεολόγος καὶ Φιλολόγος.

Κατὰ τὶς πρῶτες δεκαετίες μετὰ τὸν Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον, γύρω στὸ 1960 μὲ 1970, ξεκινᾷ ἡ μετανεωτερικὴ ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποία ἔχουμε εὐρεία καὶ δυναμικὴ ἀνάπτυξη, κυρίως στοὺς τομεῖς τῆς τεχνολογίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, περιορισμὸ τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας, ἀλλαγὴ τῶν συνόρων πολλῶν κρατῶν καὶ ἀνάδειξη νέων, παγκοσμιοποίηση τῆς οἰκονομίας καὶ ἐνοποίηση τῶν χρηματοπιστωτικῶν ἰδρυμάτων σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε νὰ καραδοκεῖ κίνδυνος παγκόσμιας καταρρέουσας, καθὼς παρακινδυνευμένες κινήσεις τραπεζῶν ἢ ἄστοχες ἀποφάσεις κυβερνήσεων προκαλοῦν ἀλυσιδωτὲς ἀντιδράσεις σὲ φαινομενικὰ ἄσχετα μεταξύ τους περιβάλλοντα. Ἡ ξέφρενη πρόοδος τῆς τεχνολογίας δημιουργεῖ καθημερινὰ νέα δεδομένα, τὰ ὁποῖα ὁ μέσος πολίτης μὲ δυσκολία παρακολουθεῖ. Ταυτόχρονα παράγεται ἕνας δυσθεώρητος ὄγκος πληροφορίας, τὸ χρυσάφι τῆς ἐποχῆς μας, ἡ ὁποία γιὰ νὰ τύχει τῆς κατάλληλης ἐπεξεργασίας καὶ νὰ ἀξιοποιηθεῖ ἀπαιτεῖ πολλαπλάσιο χρόνο καὶ κόπο. Ἡ ἐκρηκτικὴ κυριαρχία τῆς τεχνολογίας σὲ πολλοὺς τομεῖς ὁδήγησε σὲ σχετικοποίηση τῶν ἀποστάσεων καὶ σὲ «συστολὴ» τοῦ χρόνου ἐπικοινωνίας. Συνέπειες ὄλων αὐτῶν εἶναι ἡ διάβρωση τῶν ἐθνικῶν ἀλλὰ καὶ τῶν προσωπικῶν ταυτοτήτων καὶ ἡ ἀμφισβήτηση τῆς κυριαρχίας τοῦ ὀρθοῦ λόγου, τῆς μιᾶς ἀλήθειας¹.

Αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ ὁδήγησαν σὲ σειρὰ ἀλλαγῶν καὶ ἀλλοιώσεων στοὺς τομεῖς τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν καὶ στὴ σύγχρονη ἀνθρωπολογία, ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς ἐπιστήμης (δηλαδὴ πῶς ἡ ἐπιστῆμη θεωρεῖ τὸν ἄνθρωπον) ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἴδιου τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ζεῖ, κινεῖται, λειτουργεῖ, ἐργάζεται, ἀγαπᾷ καὶ σκέπτεται μὲ ἐντελῶς διαφορετικὸ τρόπο ἀπὸ τὸ παρελθόν.

Ἀπλῆ διαδικοτυακὴ ἀναζήτηση δείχνει ὅτι πολλὴ συζήτηση γίνεται καὶ τεράστιος ὄγκος ὕλικου καὶ δημοσιευμάτων –ἐπιστημονικῶν καὶ ἐκλαϊκευμένων– παράγεται στοὺς τομεῖς τῆς τεχνολογικῆς ἐπίλυσης ποικίλων προβλημάτων (π.χ. ἰατρικῶν, γενετικῶν, βιολογικῶν), τῆς βελτίωσης τῆς ἀποδοτικότητας τῶν ἐργαζομένων μέσῳ τῆς κατάλληλης

1. Γιὰ τὴν ἐπιγραμματικὴν παρουσίαση τῶν δύο ἐνοιῶν, σὲ μεγάλο βαθμὸ στηριχθήκαμε στὸ Ἄ. Ἀσημάκη - Γ. Κουστουράκης - Ἰω. Κουμαριανός, «Οἱ ἐννοιες τῆς νεωτερικότητας καὶ τῆς μετανεωτερικότητας καὶ ἡ σχέση τους μὲ τὴ γνώση: Μιὰ κοινωνιολογικὴ προσέγγιση», *Τὸ Βῆμα τῶν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν* τ. ΙΕ', τευχ. 60 (Καλοκαίρι 2011), σσ. 99-120.

αξιοποίησης τῆς τεχνολογίας, τῆς ἐνίσχυσης τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν ὄλο και στενότερη συνεργασία μὲ τὸν ὑπολογιστή, τὴν ἀνάπτυξη κατάλληλου λογισμικοῦ γιὰ τὴ διευκόλυνση τῆς καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς (π.χ. ψηφιακὲς λύσεις στὴ δημιουργία κινηματογραφικῶν ταινιῶν, βελτίωση ἤχου κ.ἄ.), τὴν πολυαναμενόμενη σύνδεση μὲ τὴν τεχνητὴ νοημοσύνη (Α.Ι.) καὶ τὶς προσδοκώμενες δυνατότητες ποὺ θὰ προσφέρει².

Αὐτὲς οἱ προσπάθειες, καὶ πάμπολλες ἄλλες ποὺ συνεχῶς γίνονται γνωστὲς στὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα μὰ καὶ στὸ εὐρὸ κοινό, ἐνέχουν τὸ στοιχεῖο τῆς αὐτοεξέλιξης. Ὁ ἄνθρωπος ἀγωνίζεται νὰ βελτιωθεῖ νὰ προοδεύσει μόνος του καὶ ὄχι στηριγμένος σὲ κάποια διαδικασία φυσικῆς ἐπιλογῆς ἢ φυσικῆς ἐξέλιξης. Ἐπιπροσθέτως, ἀπὸ αὐτὴ τὴν προσπάθεια ἀπουσιάζει κάθε ἀναφορὰ καὶ σύνδεση μὲ κάθε ἐξωγενῆ δύναμη, καθὼς χαρακτηριστικὸ τῆς μετανεωτερικῆς ἐποχῆς εἶναι ὁ παραμερισμὸς αὐτῆς πρὸς χάριν τῆς κυριαρχίας τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ διαδικασία παραμερισμοῦ τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἀπλὸ φαινόμενο. Πρόκειται γιὰ σταδιακὴ μακρὰ διαδικασία, ἢ ὁποῖα ὀδήγησε τὸν ἄνθρωπο σὲ διάρρηξη τῶν δεσμῶν μαζὶ Του, μὲ τὴ φύση, τὸν συνάνθρωπο καὶ –ἐν τέλει ἀναπόφευκτα– καὶ μὲ τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτὸ. Αὐτὴ τὴ διάρρηξη τῶν ζωτικῆς σημασίας δεσμῶν τὴν ἐπικροτεῖ, ἢ καλύτερα τὴν ἐπιτάσσει, ἢ ἴδια ἢ σύγχρονη λογικὴ τῆς ἐξέλιξης τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς εἶναι αὐτοεξέλιξη αὐτοαναφορικὴ καὶ αὐτοτροφοδοτούμενη.

Σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο καὶ μὲ διαφορετικὲς σὲ κάθε ἐποχὴ προσδοκίες, καλλιεργήθηκε ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα καὶ συνεχίζει νὰ καλλιεργεῖται μὲ ποικίλες ἐκφάνσεις, διαφορετικὲς προσεγγίσεις καὶ ὁλοένα αὐξουσα ἔνταση ἢ προσδοκία ἐνὸς ἐξελιγμένου ὄντος μὲ δυνατότητες ὑπὲρ τῶν συνήθων, τοῦ μετανθρώπου³. Τὸ ἐξελιγμένο αὐτὸ ὄν ὑποτίθεται ὅτι θὰ ἐξασφαλίσει στὴν ἀνθρωπότητα τὴ δυνατότητα νὰ προχωρήσει μὲ ἐπιτυχία καὶ τὴ δέουσα ἀσφάλεια στὸ μέλλον.

Τὸ «μετα-ανθρώπινο» (Post-Human) καὶ τὸ «δι-ανθρώπινο» (Trans-Human) εἶναι δύο νεολογισμοὶ ποὺ κωδικοποιοῦν τὸ πρόσφατο

2. Περισσότερα στὸ Ἀθ. Μουστάκης, «Ἅγιος: ὁ Πραγματικὸς Μετάνθρωπος» στό: Δημ. Γερούκαλης (ἐπιμ.), *Μετάνθρωπος, ζώντας σ' ἕναν ψηφιακὸ κόσμο*, ἐκδ. Ἄρμους, Ἀθήνα 2018, σσ. 239-261.

3. Αναλυτικότερα στὸ Ἀθ. Μουστάκης, «Ἅγιος...», ὁ.π., σσ. 207-229.

ἀλλὰ διαδεδομένο παγκόσμιο ρεύμα σκέψεως, πὸν προπαγανδίζει τὴν τεχνολογικὴ δυνατότητα καὶ κυρίως τὴν ἱστορικὴ ἀναγκαιότητα ὑπέρβασης τῆς ἀνθρώπινης κατάστασης, τῆς δημιουργίας δηλαδὴ ἑνὸς ἐντελῶς νέου τύπου ἀνθρώπου πὸν θὰ διαθέτει ὑπεράνθρωπες σωματικὲς καὶ διανοητικὲς δυνατότητες⁴.

Μὲ τὸν ὄρο «μετανθρώπινο» (Post-Human) προπαγανδίζεται ἡ προοπτικὴ τῆς ἀνθρώπινης αὐτομετεξέλιξης μέσῳ τῆς νέας τεχνολογίας, οἱ ἐφαρμογὲς τῆς ὁποίας φαίνεται νὰ ἀμφισβητοῦν τὴν ὑπαρξὴ οὐσιαστικῶν διαφορῶν ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους καὶ τὶς νέες «εὐφυεῖς» μηχανές⁵.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὀφείλουμε νὰ θέσουμε τὸ ἐπιτακτικὸ ἐρώτημα: πῶς εἶναι δυνατόν ὁ ἄνθρωπος μὲ πεπερασμένες δυνατότητες καὶ ἰκανότητες νὰ ὑπερβεῖ τὶς ἴδιες του τὶς δυνατότητες; Ποῦ θὰ στηριχθεῖ γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχει; Ποιὸ θὰ εἶναι τὸ σταθερὸ θεμέλιο ἐπάνω στὸ ὁποῖο θὰ πατήσῃ γιὰ νὰ ἀνεβεῖ ὑψηλότερα, γιὰ νὰ ὑπερβεῖ τὸν ἑαυτό του;

Ἡ τεχνολογία εἶναι δημιούργημα τοῦ ἀνθρώπου. Πῶς θὰ τὸν βοηθήσῃ νὰ ξεπεράσῃ τὸν ἑαυτό του; Πῶς θὰ τὸν ὀδηγήσῃ σὲ κάποιου εἴδους ἐξέλιξη; Ὁ δημιουργὸς τῆς θὰ προηγείται πάντοτε κατὰ ἓνα βῆμα, ὅπως ἐξ ἄλλου ἀπέδειξε ὁ Kurt Gödel μὲ τὸ «Θεώρημα μὴ πληρότητας» (1931)⁶.

4. Σπ. Μανουσέλης, “Ἀνθρωποφθόρος”, ἐνδιαφέρον διαδίκτυακὸ ἄρθρο στὴν «Ἐφημερίδα τῶν Συντακτῶν» (26-10-2018, https://www.efsyn.gr/epistimi/mihanes-toy-noy/169615_i-anthropofthoros-metaneoterikotita) μὲ ἱστορικὲς πληροφορίες. Ἀνάκτηση 5 Σεπτεμβρίου 2020.

5. Σπ. Μανουσέλης, «Σκιά», διαδίκτυακὸ ἄρθρο στὴν «Ἐφημερίδα τῶν Συντακτῶν» (26-10-2018, https://www.efsyn.gr/epistimi/mihanes-toy-noy/141368_sti-skia-toy-metanthroy). Ἀνάκτηση 5 Σεπτεμβρίου 2020. Περισσότερα γιὰ τὴν ἔννοια «μετάνθρωπος» βλ. στὸ Αθ. Μουστάκης, ὁ.π., σσ. 234-267, ὅπου γίνεται ἀναλυτικὴ παρουσίαση τοῦ θέματος, παράθεση βιβλιογραφίας καὶ σχολιασμοὺς μέρους τῆς.

6. Μὲ τὸ θεώρημα αὐτὸ ἀπέδειξε ὅτι σὲ ὅποιονδήποτε μαθηματικὸ κλάδο θὰ ὑπάρχουν πάντοτε κάποιες προτάσεις πὸν δὲν θὰ εἶναι δυνατό νὰ ἀποδειχθοῦν ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς. Γιὰ νὰ ἀποδειχθοῦν πλήρως ὅλες οἱ προτάσεις ἑνὸς συστήματος θὰ πρέπει τὸ σύστημα αὐτὸ νὰ εἶναι κλειστὸ, δηλαδὴ αὐτὸς πὸν τὸ μελετᾷ νὰ βροῖσεται ἔξω ἀπὸ αὐτό. Ὁ ἄνθρωπος πάντοτε θὰ ἀνακαλύπτει νέες πτυχὲς στὴ σκέψῃ του, ἐνῶ ἕνας ὑπολογιστὴς θὰ λειτουργεῖ βάσει τοῦ προγραμματισμοῦ πὸν ἔχει λάβει ἀπὸ τὸν κατασκευαστὴ του καὶ, φυσικά, δὲν θὰ μπορέσῃ ποτὲ νὰ τὸν ξεπεράσῃ. Περισσότερα στὸ, Δ. Κ. Γερούκαλης, “Ἡ οἰκολογία τοῦ ψηφιακοῦ κόσμου: μετάνθρωπος ἢ πρόσωπον;”, στὸ τοῦ ἰδίου (ἐπιμ.), *Μετάνθρωπος, ζώντας σ’ ἓναν ψηφιακὸ κόσμον*, Ἀθήνα: Ἐκδόσεις Ἄρμος, 2018, σσ. 27-

Ἡ μελέτη τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας, ποὺ ξεκινᾷ τουλάχιστον ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ζουλιέν Ὁφρὲ ντὲ λὰ Μετρὶ ποὺ τὸ 1748 ἐξέδωσε τὸ ἔργο: Ὁ ἄνθρωπος μηχανή, δημιουργεῖ πολλὰ ἐρωτηματικά, μᾶλλον περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἐπιλύει, καθὼς τὸ προσδοκώμενο ὄν μοιάζει ἀντριχιαστικὰ ψυχρὸ καὶ ἀποκρουστικὰ ξένο πρὸς τὸν ἄνθρωπο· πῶς ξένο ἀπὸ ὅσο ἀποστολὴ θέλουν νὰ πιστεύουμε⁷.

Ἄλλη σημαντικὴ παράμετρος τῆς προσδοκίας τοῦ μετανθρώπου εἶναι ὅτι ἡ χρῆση τεχνολογίας δὲν ὑπῆρξε ποτὲ κοινωνικὰ οὐδέτερη ἢ ἀθώα· ἀντιθέτως, ὑπῆρξε ἀνεκαθεν ἓνα ἐργαλεῖο ἐξουσίας καὶ κυριαρχίας ἐπάνω στὴ φύση καὶ τοὺς ἀνθρώπους⁸. Τὸ χαρακτηριστικὸ αὐτὸ εἶναι ἐπικίνδυνον καὶ πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθεῖ μὲ αὐξημένη ἐπιφυλακτικότητά, καθὼς ἡ ἐξουσία γνωρίζει νὰ ἐπιβάλλεται, διώχνει τὴν ἀγάπη καὶ διαρρηγνύει τοὺς κοινωνικοὺς καὶ ὄχι μόνον δεσμοὺς τῶν ἀνθρώπων.

Σύμφωνα μὲ τὸ σκεπτικὸ τῆς μετανθρώπινης θεωρίας, ὁ ἄνθρωπος ποὺ βρίσκεται σὲ μετανθρώπινη κατάσταση διανύει μίαν πορεία ἀέανα, συνεχοῦς κατασκευῆς καὶ ἀνακατασκευῆς. Ἀναζητεῖ τὴν τελειότητα στὴν ὄψη καὶ τὶς δυνατότητες⁹. Προσπαθεῖ μὲ ἐπεμβάσεις νὰ προσθέτει ἢ νὰ ἀφαιρεῖ ὅ,τι νομίζει πὼς πρέπει νὰ μεταβληθεῖ. Ἀλλάζει τὴ μορφὴ του, ἐπιλέγει τὸ φύλο τῶν παιδιῶν του, προσαρμόζει χαρακτηριστικὰ του, βελτιώνει τὶς ἐπιδόσεις του (π.χ. στὸν ἀθλητικὸ τομέα) καὶ ἐν γένει χειρίζεται τὸ σῶμα του δίχως τὴν παραμικρὴ ἱερότητα, ὡς κάτι ποὺ τοῦ ἀνήκει· ὡς ἰδιοκτησία του. Τὸ σῶμα εἶναι ἓνα διαχειρίσιμο κεφάλαιο ποὺ μπορεῖ νὰ τὸ ἐπενδύσει, νὰ τὸ ἀξιοποιήσει. Εἶναι καταναλωτικὸ ἀγαθὸ, ἓνα –περισσότερο ἢ λιγότερο πολῦτιμο– ἀντικείμενο. Ἐὰν στὸ σημεῖο αὐτὸ φέρουμε στὸν νοῦ μας τὶς ἐκφράσεις ποὺ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴν περιγραφὴ τῆς ἀπόκτησης ἑνὸς ποδοσφαιριστῆ, παραδείγματος χάριν, ἀπὸ μίαν ὁμάδα, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι προσιδιάζει στὴ γλῶσσα ποὺ κατὰ τὸ παρελθὸν ἐχρησιμοποιεῖτο στὸ δουλεμπόριο. Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι συνήθως ἡ πώληση γίνεται πρὸς ὄφελος τοῦ κατόχου τοῦ

95. καὶ Ἀθ. Μουστάκης, ὅ.π., σ. 261.

7. Ἀθ. Μουστάκης, ὅ.π., σσ. 219-220.

8. Σπ. Μανουσέλης, «Σκιά», διαδίκτυακὸ ἄρθρο στὴν «Ἐφημερίδα τῶν Συντακτῶν» (26-10-2018, https://www.efsyn.gr/epistimi/mihanes-toy-noy/141368_sti-skia-toy-metanthropoy). Ἀνάκτηση 5 Σεπτεμβρίου 2020.

9. Ν. Γιόφτσιος, Ἰδανικό, σσ. 33-34.

σώματος, τοῦ ἴδιου δηλαδή τοῦ ἀθλητῆ¹⁰. Μὲ αὐτὴ τὴν αὐξημένη κατασκευασιμότητα ποτὲ ὁ ἄνθρωπος δὲν ὀλοκληρώνεται καὶ τὸ σῶμα παύει νὰ ἔχει ἐνότητα καὶ συνοχή, ἐνῶ εἶναι καθημερινὴ διαπίστωση ὅτι χάνει τὴν ἱερότητά του, κάτι ποὺ ἀντανακλᾷ σὲ κάθε ἔκφραση τῆς ζωῆς (σχέσεις, τέχνη, ψυχαγωγία κ.λπ.). Κάθε μικρό, ὑπ' αὐτὴν καὶ ὄχι τὴν ἱατρικὴ ἔννοια, ἀνακατασκευασμένο κομματάκι ἀποκτᾷ τὴν ἀξία ποὺ στὴν πραγματικότητα ἀπώλεσε ὁ Ἄνθρωπος¹¹.

B. Στοιχεῖα ὀρθόδοξης ἀνθρωπολογίας

Στὴν Παλαιὰ¹² καὶ τὴν Καινὴ Διαθήκη δὲν ὑπάρχει συστηματικὴ παρουσίαση τῆς ὀρθόδοξης ἀνθρωπολογίας. Αὐτὸ εἶναι ἀπολύτως κατανοητὸ καθὼς δὲν πρόκειται γιὰ συστηματικὰ βιβλία, ἀλλὰ εἶναι λόγος γιὰ τὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμο. Παρὰ ταῦτα, μᾶς προσφέρουν τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα γιὰ νὰ συνθέσουμε τὴ ρωμαλέα σχετικὴ θεολογία.

Ἀφετηρία μας εἶναι ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου, ὁ ὁποῖος ἀφ' ἐνὸς ἔχει μία ἀρχή, ἓνα ξεκίνημα, καὶ ἀφ' ἑτέρου, ὡς κτιστός, ὑπόκειται σὲ μία ἐξελικτικὴ πορεία μὲ τελικὸ προορισμὸ τὴν ἀνακαίνιση τῶν πάντων¹³. Ἡ δημιουργία, ὁ κόσμος μας, εἶναι πραγματικὴ τέλεια, ὄχι κατὰ φύση, ἀλλὰ κατὰ μετοχή, μὲ τελειότητα ποὺ δὲν εἶναι στατικὴ ἀλλὰ δυναμικὴ καὶ ἐν ἐξελίξει¹⁴. Ἡ κτίση, ὅπως δηλώνει καὶ τὸ ὄνομά της, διαφέρει ἀπὸ τὸν Δημιουργὸ Θεὸ κατὰ τὸ ὅτι Ἐκεῖνος εἶναι ἄκτιστος (τὸ μοναδικὸ ὄν) καὶ ἐκείνη κτιστὴ (μὴ ὄν) λαμβάνοντας ὑπαρξή, ὑπόσταση, τὶς ιδιότητές της καὶ τὶς δυνατότητες ἐξέλιξής της ἀπὸ τὴ Θεότητα. Ὁ ἄνθρωπος δηλαδή μπορεῖ νὰ ἐξελιχθεῖ καὶ νὰ ὑπάρξει μόνον σὲ σχέση μὲ τὸ ὄν, τὸν Θεό. Ἐπομένως, στὴν πραγματικότητά ὡς ὄντως ὄν νοεῖται μόνάχα

10. Στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν μποροῦμε παρὰ νὰ θυμηθοῦμε τοὺς λόγους τοῦ ἀπ. Παύλου, ὁ ὁποῖος τονίζει ὅτι δὲν ἐξουσιάζουμε τὰ σώματά μας, ἀλλὰ π.χ. στὴ συζυγία ὁ ἕνας σύζυγος ἐξουσιάζει τὸ σῶμα τοῦ ἄλλου (Εφ. 5, 28, Α' Κορ. 7, 4), ὅπως καὶ τὸ ὅτι «ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη» (Α' Κορ. 12, 25), ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι μοναδικὸς σκοπὸς τῆς αὐξήσεως τοῦ σώματος εἶναι ἡ ἀγάπη (Εφ. 4, 16).

11. Ν. Γιόφτσιος, *Ἰδανικό*, σ. 34.

12. Ν. Μπρατσιώτης, *Ἀνθρωπολογία*, σ. 14.

13. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Γ'*, σ. 337.

14. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Β'*, σ. 174.

ή αὐθύπαρκτη πραγματικότητα, τὸ ὄν. Τὸ μὴ ὄν δὲν εἶναι αὐθύπαρκτο μετέχει ὅμως συνεχῶς στὸ ὄν καὶ ἔτσι μόνον ὑπάρχει¹⁵.

Τὰ κτιστὰ ὄντα, ἐπειδὴ δὲν προῆλθαν ἀπὸ τῆς θεῖας οὐσίας καὶ βρίσκονται κυρίως σὲ δύο ὀριακὲς καταστάσεις, εἶναι τρεπτὰ καὶ ἀλλοιωτὰ καὶ κινοῦνται μεταξὺ τελείωσης κατὰ μετοχὴ στὸ τέλειον ὄν καὶ ἀλλοτριώσεως πὸν μπορεῖ νὰ φθάσει ὡς τὸν μηδενισμό. Ἡ ρευστότητα, ἡ θνητότητα καὶ ἡ φθαρτότητα, εἶναι κατ' ἀρχὴν ὀριακὴ κατάσταση τῆς κτιστότητας. Ἡ τρεπτότητα μπορεῖ νὰ κινηθεῖ πρὸς δύο κατευθύνσεις: πρὸς τὴν καλὴ ἢ τὴν κακὴ ἀλλοίωση, ὀδηγώντας τὰ ὄντα ἐγγὺς ἢ μακρὰν τοῦ Θεοῦ ἀντιστοίχως¹⁶.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ σχόλιο τοῦ Νικ. Ματσούκα ὅτι ὁ Γρηγόριος Νύσσης γράφει πὼς ὁ Θεός «ἐν ἀκαρεῖ» δημιουργεῖ τὶς σπερματικὲς καταβολὲς τῶν πάντων. Σὲ αὐτὲς ὑπάρχουν τὸ καθόλου σύμπαν καὶ ὁ καθόλου ἀγενὴς σπερματικὸς ἄνθρωπος. Ὅλοι ὑπήρχαμε στὶς πρῶτες σπερματικὲς καταβολές. Σὲ αὐτὸν τὸν ἐξελισσόμενο κόσμο ὁ ἄνθρωπος, ἔχοντας τὴ δεκτικότητα νὰ γίνεῖ κατὰ χάριν θεός, ἔχει κεντρικὴ θέση καὶ ὁ κόσμος εἶναι στὰ μέτρα του καὶ ὑπάρχει γιὰ τὴ δική του χάρη. Κι αὐτό, καταλήγει, μοιάζει νὰ εἶναι ἡ ἀνθρωπικὴ ἀρχὴ (anthropical principle), ὅπως κατὰ θαυμαστὸ τρόπο τῆ διατυπώνουν σημερινοὶ ἐπιστήμονες¹⁷.

Ἡ προσδοκία ἐνὸς ἐξελιγμένου ἀνθρωπίνου ὄντος, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, δὲν εἶναι ἰδέα πὸν γεννήθηκε στὴν ἐποχὴ μας. Παρὰ ταῦτα, στὴν Ἁγία Γραφὴ πούθενά δὲν ἀναφέρεται κάτι τέτοιο¹⁸. Ἀντιθέτως, καὶ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη μὲ τὶς διηγήσεις γιὰ τὴ δημιουργία, ἀλλὰ καὶ στὴν Καινὴ, διακηρύσσεται ἡ ἔναντι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ζωῆς οὐσιαστικὴ καὶ κατὰ φύσιν ἰσότητά πάντων τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι σαφὲς ὅτι αὐτὸ

15. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Β'*, σ. 46.

16. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Β'*, σσ. 175-176.

17. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Γ'*, σ. 336-339. Θεωρία πὸν ἀναπτύχθηκε ἀπὸ τὸ 1973 καὶ ἔπειτα. Ὑπεραπλουστευτικὰ θὰ λέγαμε ὅτι ὑποστηρίζει πὼς στὸ σύμπαν ἡ θέση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι, ἂν ὄχι κεντρικὴ, τοῦλάχιστον προνομιακὴ (ἀπὸ τὴν ἀχανῆ διεθνή βιβλιογραφία βλ. J. D. Barrow - Fr. J. Tipler, *The Anthropic Cosmological Principle*, 1st ed. 1986 (revised 1988), Oxford University Press, Oxford 1986 καὶ St. W. Hawking, *A Brief History of Time*, Bantam Books, New York 1988).

18. Πούθενά στὴν Παλαιὰ Διαθήκη δὲν ἀναφέρεται δημιουργία ὑπερανθρώπου ἢ ὑπανθρώπου τινὸς ὄντος, ἀποκλειόμενων πάντων τῶν μυθολογικῶν τεράτων τῆς ἀρχαιότητος (Ν. Μπρατσιώτης, *Ἀνθρωπολογία*, σσ. 45-46).

δηλώνεται έναργως και από την κοινή καταγωγή όλων μας από τους Πρωτοπλάστους¹⁹. Ο άνθρωπος προσεγγίζεται όχι ως άτομο ούτε ως ατομική οντότητα, αλλά ως πρόσωπο και κοινωνία προσώπων, ως κοινότητα του λαού του Θεού²⁰.

Διαβάζοντας τις σχετικές διηγήσεις της Γενέσεως²¹, διαπιστώνουμε ότι ο άνθρωπος έχει το αποκλειστικό προνόμιο να είναι το μοναδικό κτίσμα που «έπλασε» ο Θεός και δέν το δημιούργησε δια του λόγου²². Η εικόνα του Θεού στον άνθρωπο δηλώνει αμετακίνητη σχέση μεταξύ Θεού και ανθρώπου. Αποκλείει τη φυσική συγγένεια σε τούτη τη σχέση και δέχεται την ετερότητα και συνάμα την ετερουσιότητα του δημιουργήματος σε αναφορά προς τον δημιουργό (το κατ' εικόνα του Θεού δημιουργημα). Σε τούτη τη σχέση υπάρχει ένας δυναμισμός, μία τάση για τελείωση της δημιουργίας²³. Στο Γεν. 2, 7 διακρίνεται ολοκάθαρα η ιδιαίτερη μέριμνα του Θεού, που πλάθει τον άνθρωπο με θαυμαστή ένότητα: «και έπλασεν ο Θεός τον άνθρωπον, χοῦν από της γῆς, και ένεφύσησεν εις το πρόσωπον αυτού πνοήν ζωῆς, και έγινετο ο άνθρωπος εις ψυχὴν ζώσαν». Χάρη σε αυτή τη μοναδική δημιουργία ο άνθρωπος ήταν και παραμένει πρόσωπο και όχι άτομο. Κοινωνεί, διαλέγεται, αγαπά και αγαπάται. Διαλέγεται με τη φύση, με τα όντα γύρω του, με το όμοιό του την Εύα, με τον Θεό, δηλαδή με τα πάντα. Λειτουργεί, γίνεται κι αυτός «ποιητής», συνδημιουργεί με τον Θεό²⁴.

Ο καθ. Νικ. Μπρατσιώτης αναφέρεται σε δημιουργία δύο σταδίων: «χοῦν από της γῆς» (Γεν. 2, 7a) και «ένεφύσησεν εις το πρόσωπον

19. Πρβλ. Ν. Μπρατσιώτης, *Άνθρωπολογία*, σ. 46.

20. Γ. Πατρώνος, «Ο άνθρωπος ως πρόσωπο στην πρωτολογία, ιστορία και έσχατολογία», *Έπιστημονική Έπετηρίδα Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών*, τ. ΛΣΤ' (2001), σ. 330.

21. Γεν. 1, 1-2, 3 και 2, 4-25. Ένδιαφέρουσα ή παρουσίαση στο Σ. Άγουρίδης, «Μύθος-Ίστορία-Θεολογία, Άνάλυση περικοπών από τα κεφ. 1-11 της Γενέσεως» στον τόμο: *Βιβλικές Θεολογικές Μελέτες*, έκδ. «Άρτος Ζωῆς», Αθήνα 1993, σσ. 131-260.

22. Ν. Μπρατσιώτης, *Άνθρωπολογία*, σ. 20 κ.έ.: Χρ. Γιανναράς, «Άνθρωπολογικές Προϋποθέσεις», *Σύναξη*, τ. 2 (Άνοιξη 1982), σ. 38.

23. «Και είπεν ο Θεός ποιήσωμεν άνθρωπον κατ' εικόνα ήμετέραν και καθ' όμοίωσιν, και αρχέτωσαν τών ιχθύων της θαλάσσης και τών πετεινών του ούρανου και τών κτηνών και πάσης της γῆς και πάντων τών έρπετων τών έρπόντων επί της γῆς», Γεν. 1, 26. Ν. Ματσούκας, *Δογματική Β'*, σσ. 195-196.

24. Γ. Πατρώνος, *ό.π.*, σ. 330.

αὐτοῦ *πνοὴν ζωῆς*» (Γεν. 2, 7b). Ἐξ αἰτίας αὐτῶν τῶν δύο προϋποθέσεων «ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν» (Γεν. 2, 7c)²⁵. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὀφείλουμε νὰ σημειώσουμε ὅτι, ἂν καὶ στὴν παρουσίαση τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἡ διάκριση τῶν δύο σταδίων μεθοδολογικὰ προσδίδει τὴν ἀπαιτούμενη σαφήνεια στοὺς πρόδηλα διδακτικοὺς στόχους τοῦ κειμένου, δὲν πρέπει νὰ πέσουμε στὸ σφάλμα νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ διφυῆς δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, ἐκ σώματος («μπασάρ») καὶ ψυχῆς («νέφες») ὑποδεικνύει κάποιου τύπου διαρχία²⁶, ἀλλὰ νὰ τονίσουμε τὴν ἐνότητα τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου κατ' εἰκόνα Θεοῦ²⁷. Στὴν Καινὴ καὶ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὁ ἄνθρωπος δὲν θεωρεῖται ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο ξεχωριστὰ στοιχεῖα: μία «ὕλη» (τὴ σάρκα ἢ τὸ σῶμα) καὶ μία «μορφὴ» (τὸ πνεῦμα ἢ τὴν ψυχὴ) ποὺ ζωογονεῖ τὴν ὕλη. Στὴ Βίβλο ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἀντιληπτὸς ὡς προσωπικὴ ἐνότητα²⁸. Ἀντιθέτως πρὸς τὴ διαδεδομένη ἀντίληψη, τὸ σῶμα δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα σύνολο ἀπὸ σάρκες καὶ ὅστ'α ποὺ κατέχει ὁ ἄνθρωπος στὸ διάστημα τῆς ἐπίγειας ὑπάρξεώς του²⁹. Τὸ σῶμα τιμᾶται

25. Ν. Μπρατσιώτης, *Ἀνθρωπολογία*, σ. 28· στὴ σ. 45 ὁ σ. γράφει: «ἤρμοσεν ἀμφοτέρως τὰς φύσεις ταύτας εἰς θαυμαστὸν ἐνιαῖον σύνολον ἀποτελοῦν τὴν ψυχοσωματικὴν ἐνότητα ἄνθρωπος».

26. Ν. Μπρατσιώτης, *Ἀνθρωπολογία*, σ. 53, ὑποσ. 3: ὁ συγγραφέας ὑποστηρίζει τὸν ἁρμονικὸ σύνδεσμο ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ ὕλικου καὶ τοῦ πνευματικοῦ μέρους, ἄρνούμενος τὸν κίνδυνο τῆς διαρχίας καὶ ἀπορρίπτει, ἐσφαλμένως κατὰ τὴ γνώμη μας, θέση τοῦ καθ. Ἰωάννου Καραβιδόπουλου ὁ ὁποῖος σὲ ἄρθρο του σημειώνει: «Πρέπει ὡσαύτως νὰ τονισθῇ, ὅτι εἰς τὴν Βίβλον δὲν ἀπαντᾷ ἡ μεταφυσικὴ διαρχία μεταξὺ ὕλικου στοιχείου (σώματος) καὶ ὑπεραισθητοῦ (ψυχῆς), ἀλλὰ ἀμφοτέραι αἱ ἔννοιαι ("σῶμα" καὶ "ψυχὴ") περιλαμβάνονται εἰς τὸ πλάτος τοῦ βιβλικοῦ ὅρου "σάρξ" (σ. 82)» (Ἰω. Καραβιδόπουλος, «Βιβλικὴ Θεολογία καὶ ἀρχαία ἐλληνικὴ φιλοσοφία», *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, τ. 46 (1963), σσ. 82-88· τὸ παράθεμα προέρχεται ἀπὸ τὴν ὑποσημείωση τοῦ Νικ. Μπρατσιώτου). Σὲ ἁρμονία μὲ τὸν Ἰωάννη Καραβιδόπουλο βρίσκεται ὁ Χ. Λέον-Δυφούρ (X. Léon-Dufour, «Σάρκα», στ. 889), ὁ ὁποῖος σημειώνει ὅτι ἡ ἀνθρωπολογικὴ διαρχία δὲν θὰ υἱοθετηθῆ ἀπὸ τὸν ἰουδαϊκὸ κόσμον παρὰ μόνον γύρω στὸν 2ο μὲ 3ο μ.Χ. αἰ., μὲ τὸν νεοσύστατο ραβινισμό. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὀφείλουμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἡ ἐμφάνιση διαρχικῶν τάσεων ἔγινε ὑπὸ φιλοσοφικὴ ἐπίδραση καὶ τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι ἐὰν ἡ σάρκα/σῶμα εἶναι κατώτερα ἢ ὑποδεέστερα ἀπὸ τὴν ψυχὴ/πνεῦμα, ἀλλὰ ἡ ἐπικράτηση τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος, τὸ ὁποῖο ὀδηγεῖ στὴν ἀπώλεια (Ρωμ. 8, 7, 8, 8-9).

27. Ὅταν στὴ συνέχεια ἀναφερθοῦμε στὰ προβλήματα τῆς παρουσίας τοῦ μετανθρώπου θὰ καταστῆ σαφὴς ἡ σημασία τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου μὲ ἀπόλυτη ἐνότητα.

28. Χ. Λέον-Δυφούρ, «Σάρκα», στ. 887.

29. Χ. Λέον-Δυφούρ, «Σῶμα», στ. 924.

ιδιαιτέρως στην ὀρθόδοξη παράδοση. Αυτό γίνεται ναὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐνῶ ἡ ἁμαρτία δὲν ὀφείλεται σὲ αὐτό.

Ψυχὴ ὀνομάζεται καθετὶ ἔμβιο, κάθε ζῶο, συνηθέστερα ὅμως μέσα στὴ Γραφή πρόκειται γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Δηλώνει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ ζωὴ ἐκδηλώνεται σὲ αὐτόν. Δὲν ἀναφέρεται σὲ ἓνα μόνο τμήμα τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς –τὸ πνευματικό, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸ ὕλικό– ἀλλὰ σημαίνει τὸν ὅλο ἄνθρωπο, ὡς ἐνιαία ζωντανὴ ὑπόσταση³⁰.

Πολὺ σημαντικὴ γιὰ τὴνπραγμάτευση τοῦ θέματός μας εἶναι ἡ διαπίστωση ὅτι, σύμφωνα μὲ τὸ Γεν. 2, ὁ ἄνθρωπος ἐμφανίζεται στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀδάμ νὰ ἔχει συνάψει καὶ νὰ ἀπολαμβάνει τὶς τρεῖς οὐσιαστικὲς σχέσεις του: μὲ τὸν Θεό, τὴ γῆ (τὴ φύση, θὰ λέγαμε σήμερα) καὶ τοὺς ἀδελφούς του (τὸν συνάνθρωπο)³¹. Μὲ τὴν καλλιέργεια αὐτῶν τῶν σχέσεων ἀποκτᾶ τὴν κατὰ χάριν ἀθανασία, καθὼς φύσει ἀθάνατος εἶναι μόνον ὁ Θεός³².

Ἡ ἐνότητα τοῦ ἀνθρώπου, συμφυῆς μὲ τὴ δημιουργία του, ἐκφράζεται καὶ μὲ τὴ διαπίστωση ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν κατοικεῖ ἀπλῶς στὸ σῶμα, ἀλλὰ ἐκφράζεται μὲ τὸ σῶμα, πὸν κι αὐτό, ὅπως καὶ ἡ σάρκα ἢ ἡ καρδιά, ἀντιστοιχεῖ στὸ ἐγώ μας, στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ζοῦμε τὴ ζωὴ μας. Ψυχὴ εἶναι ἓνας ἄνθρωπος, εἶναι κάποιος, διότι αὐτὴ συνιστᾶ τὸ σημεῖο τῆς ζωῆς τόσο ὡς ἐξωτερικὴ ἐκδήλωση ὅσο καὶ ὡς ἐσωτερικότητα καὶ ὑποκειμενικότητα. Κατ' ἀκρίβειαν πρόκειται γιὰ τὸν φορέα τῆς ζωῆς. Γι' αὐτὸ συχνὰ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη ταυτίζεται μὲ τὴν ἐκδήλωση τῆς ἐπίγειας μόνον ζωῆς (πεθαίνει ἡ ψυχὴ, παραδίδεται στὸν θάνατο, ἀλλὰ καὶ ἀνίσταται, ὅταν ἡ ζωὴ ἐπανέρχεται στὸ νεκρὸ σῶμα), ἐνῶ στὴν Καινὴ Διαθήκη ἐμφανίζεται καὶ ὡς φορέας καὶ τῆς αἰώνιας ζωῆς, γι' αὐτὸ καὶ ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς ταυτίζεται μὲ τὴ δυνατότητα τῆς ζωῆς πὸν δὲν γνωρίζει φθορὰ καὶ θάνατο³³.

30. Χρ. Γιανναρᾶς, ὀ.π., σσ. 38-39.

31. X. Léon-Dufour, «Ἄνθρωπος», στ. 89. Θὰ μπορούσαμε νὰ προσθέσουμε καὶ μὲ τὸν ἑαυτό του, καθὼς αὐτὲς οἱ πρὸς τέσσερις κατευθύνσεις σχέσεις θὰ διαρραγοῦν μετὰ τὴν Πτώση. Τὸ σημεῖο αὐτὸ τῆς ἀνθρωπολογίας εἶναι ἐξόχως σημαντικὸ γιὰ τὴ μελέτη τῆς παρουσίας τοῦ ἀνθρώπου στὴ μετανεωτερικὴ ἐποχὴ καὶ μάλιστα ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῆς προσδοκίας τοῦ μετανθρώπου.

32. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Γ'*, σ. 226.

33. Χρ. Γιανναρᾶς, ὀ.π., σ. 39.

Γ. Τὸ σῶμα στὴν Καινὴ Διαθήκη (ἐπιλεγμένες ἀναφορές)

Ἡ ἰδιαιτερότητα τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὁποία μὲ συντομία παρουσιάσαμε ἀποσπασματικά, θεμελιώνεται στὴ μακρὰ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας καὶ διαπιστώνεται εὐκόλα στὴν Ἁγία Γραφή, καὶ ἐν προκειμένῳ στὴν Καινὴ Διαθήκη, ἀπὸ τὴν ὁποία κυρίως θὰ ἀντλήσουμε ὕλικό. Σκοπός μας εἶναι νὰ δείξουμε ὅτι οἱ «ὑπέρ-ἀνθρώπινες» ἰδιότητες τοῦ ἀνθρώπου δὲν μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν καρπὸ ἐξελίξεως ἀλλὰ σχετίζονται μὲ τὴν ἰδιαίτερη δημιουργία του καὶ τὴν ἔνωσή του μὲ τὸν Δημιουργὸ Θεό.

Ἐνσάρκωση τοῦ Λόγου

Ἡ Ἐνσάρκωση τοῦ δευτέρου προσώπου τῆς Ἁγίας Τριάδος, τοῦ Ἰϋοῦ καὶ Λόγου, ἀπέτελεσε ἀντικείμενο μακρᾶς προσδοκίας γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ ἐκπλήρωση τῆς ὑποσχέσεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς Πρωτοπλάστους. Αὐτὸ ποὺ καθιστᾷ τὴν Ἐνσάρκωση καὶ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ διαφορετικὴ ἀπὸ κάθε ἄλλη γέννηση στὸ γένος τῶν ἀνθρώπων εἶναι ὁ διαφορετικὸς τρόπος τῆς συλλήψεώς του στὴν κοιλία τῆς Μαριάμ³⁴. Ὁ ἰδιάζων αὐτὸς τρόπος γίνεται ἀμέσως ἀντιληπτὸς ἀπὸ τὴ σχετικὴ εὐαγγελικὴ διήγηση, στὴν ὁποία διὰ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ ξεκαθαρίζεται στὴν Παναγία κόρη ὅτι: «πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ καὶ δύνამις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι διὸ καὶ τὸ γεννώμενον [ἐκ σοῦ] ἅγιον κληθήσεται υἱὸς θεοῦ»³⁵. Τὰ λόγια αὐτὰ μᾶς παρέχουν τὶς ἀπαιτούμενες πληροφορίες γιὰ τὸ παιδί ποὺ ἐπρόκειτο νὰ γεννηθεῖ: ἡ σύλληψή του δὲν ἔγινε μὲ τὸν συνήθη τρόπο, ἀλλὰ «ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου», ἡ ὁποία «εὐρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ πνεύματος ἁγίου»³⁶. Αὐτὸ τὸ στοιχεῖο κάνει τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ μοναδική.

Ἐδῶ λοιπὸν ἔχουμε τὴ διαπίστωση ὅτι, γιὰ νὰ ἐπιτελέσει τὸ ἔργο τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου (καθὼς ἦταν ὁ ἀναμενόμενος Μεσσίας), δὲν

34. Λουκ. 1, 26.

35. Λουκ. 1, 35.

36. Ματθ. 1, 18. Ἀπαραίτητη ἦταν ἡ συναίνεση τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία μὲ τὸ «Ἰδοὺ ἡ δούλη Κυρίου· γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου» (Λουκ. 1, 38) κλείνει τὸν κύκλο τῆς παρακοῆς τοῦ ἀνθρώπου.

χρειαζόταν κάποιες υπερανθρώπινες ικανότητες, αλλά τὴ Χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος³⁷.

Ὁ Χριστός, ἔχοντας τὶς ιδιότητες τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ: «ἀπαύγασμα γὰρ ἐστὶ φωτὸς αἰδίου καὶ ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ»³⁸, ἀγιάζει τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν κτίση ὁλόκληρη³⁹. Ὅπως σημειώνει ὁ Ἄρχιμ. Βασίλειος Γοντικᾶκης, «ὁ Κύριος ἦλθε γιὰ νὰ μᾶς κάμη κοινωνοὺς τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ἦλθε γιὰ νὰ μᾶς μυήσει εἰς τὴν ἄγνωστον γινῶσιν, εἰς τὸ γινώσκειν ἀγνώστως, ὁρᾶν ἀοράτως καὶ ἀκούειν τῆς ἡσυχίας αὐτοῦ [...]. Ἦλθε καὶ ἔφερε τὴ νέα ζωή. Τώρα ἡ φύσις ἡμῶν ἢ πάλαι ἔκπτωτος θρόνῳ ἐνιδρύεται θείῳ ὑπὲρ ἔννοιαν»⁴⁰. Πράγματι, μᾶς παρουσιάζει ἕναν ὅπως ἄλλον τρόπο γιὰ νὰ Τὸν γνωρίσουμε. Ἐναν τρόπο ποῦ δὲν ταιριάζει στὸν σύγχρονο (νεωτερικό-μετανεωτερικό) τρόπο σκέψης. Εἶναι μυστικός, διακριτικός, λεπτός. Μᾶς θυμίζει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο παρουσιάσθηκε ὁ Θεός στὸν προφήτη Ἡλία, ὅταν δὲν φανερώθηκε μὲ τὰ ἔντονα ἐπιβλητικὰ καιρικὰ φαινόμενα ἀλλὰ παρουσιάσθηκε ὡς δροσερὸ ἀεράκι⁴¹.

Ἡ σάρκωση τοῦ Χριστοῦ ἦταν θεοφάνεια καὶ φανέρωση τῆς ἀγάπης του⁴². Ἡ γέννησή του μᾶς ἀποκαλύπτει τὴν ἀληθινὴ διάσταση τῆς δόξας στὴν ἀδοξία, στὴν κένωση χάριν τῆς ἀγάπης. Μάλιστα καὶ ἡ ἀτιμία τοῦ σταυροῦ γίνεται δόξα, διότι ὑπὲρ τῶν φιλομένων θυσιάστηκε ἐκουσίως ὁ Κύριος. Ἔτσι μᾶς δείχνει ἕναν ἄλλο τρόπο λειτουργίας καὶ ὑπάρξεως ποῦ τὸν ἀπορρίπτει καὶ –ἴσως– τὸν χλευάζει ἡ ἐποχὴ μας. Πάντοτε ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἰδιαίτερα σήμερα ποῦ μὲ τὴ χρήση τῆς τεχνολογίας καθένας νομίζει ὅτι εἶναι θεός, κάτοχος μοναδικῶν δυνάμεων, δὲν δεχόταν νὰ ταπεινωθεῖ. Δὲν μπορούμε καὶ δὲν ξέρομε νὰ ὑπακούμε⁴³.

37. Μεγάλο μέρος τῆς ἀπόκρυφης καὶ ψευδεπίγραφης παράδοσης τῶν πρώτων αἰῶνων ἀποδέχεται τὴν ἐκ Πνεύματος Ἁγίου σύλληψη τοῦ Λόγου (π.χ. *Protev. Jacobi* 11, 1-3 *Justinus Mart., Dial.* 100. 5 καὶ στοῦ ἰδίου *Apol.* I. 33. 5 στὸ *Synopsis*, σ. 4).

38. *Σοφ. Σολ.* 7, 26.

39. Πρβλ. X. Léon-Dufour, Ἄνθρωπος, στ. 91.

40. Βασίλειος (Γοντικᾶκης), «Ἀπὸ τὸν Παλαιὸ στὸν Νέο Ἀδάμ», *Σύναξη*, τ. 2 (Ἐνοιξὴ 1982), σσ. 26-27.

41. *Γ' Βασιλειῶν* 19, 11-12.

42. Βασίλειος (Γοντικᾶκης), ὁ.π., σ. 25.

43. Πρβλ. Βασίλειος (Γοντικᾶκης), ὁ.π., σσ. 22-23.

Ὁ Πέτρος βαδίζει ἐπάνω στὰ κύματα

Τὴν Θ΄ Κυριακὴ τοῦ Ματθαίου διαβάζεται στοὺς ναοὺς ἡ περικοπὴ *Ματθ. 14, 22-34*, στὴν ὁποία μεταξὺ ἄλλων περιγράφεται ὅτι σηκώνεται δυνατὸς ἄνεμος καὶ οἱ μαθητὲς ποὺ εἶναι μόνοι τους σὲ ἓνα πλοιάριο στὴ λίμνη τῆς Γενισαρέτ (ὁ Χριστὸς εἶχε μείνει στὴν ὄχθη γιὰ νὰ προσευχηθεῖ) τρομάζουν. Ἐνῶ εἶχε προχωρήσει ἡ νύχτα, ἐμφανίσθηκε ὁ Χριστὸς περπατώντας ἐπάνω στὰ κύματα. Οἱ μαθητὲς φοβηθήκαν ὅτι ἦταν φάντασμα καὶ γι' αὐτὸ ὁ Κύριος κάλεσε τὸν Πέτρο νὰ πάει πρὸς αὐτὸν περπατώντας ἐπάνω στὰ κύματα ὅπως ὁ μαθητὴς τοῦ ζήτησε. Πράγματι, ὁ Πέτρος ξεκίνησε νὰ πορεύεται πρὸς τὸν Κύριο. Μόλις ὅμως ἔχασε τὴν ἐμπιστοσύνη του ἄρχισε νὰ καταποντίζεται μέχρι ποὺ ὁ Χριστὸς ἄπλωσε τὸ χέρι καὶ τὸν ἔπιασε⁴⁴.

Ὁ Πέτρος, σὲ μία ἀπὸ τὶς πλέον παράδοξες περικοπές, ἀποκτᾶ γιὰ λίγο ὑπερανθρώπινες ικανότητες, ποὺ τὸν κάνουν προσωρινὰ τὸ ἰδανικὸ τῶν μετανθρωπιστῶν. Βέβαια, καὶ αὐτὸ εἶναι καὶ τὸ κλειδί γιὰ τὴν ἐρμηνεῖα αὐτῆς τῆς προσδοκίας ὑπὸ τὴν ὀρθόδοξη διδασκαλία, οἱ ιδιαίτερες ικανότητες τοῦ Πέτρου δὲν ὀφείλονται σὲ κάποιου εἴδους διαφορὰ στὴ δημιουργία του ἢ σὲ κάποιο ξόρκι⁴⁵ ἢ σὲ κάποια τεχνικῆς φύσεως βελτίωση, ἀλλὰ ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὴ σχέση του μὲ τὸν διδάσκαλό του. Τὸ θαῦμα δυναμώνει τὴ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό. Ἐνισχύει καὶ ἐμπλουτίζει τὴ δυνατότητα τοῦ μὴ ὄντος, τοῦ κτιστοῦ, νὰ μετέχει στὸ Ὄν, τὸ Ἄκτιστο, καὶ ἔτσι νὰ ἐνωθεῖ μαζί Του.⁴⁶ Ἐκκλησία, γιὰ νὰ προχωρήσουμε τὸν συλλογισμό ἓνα βῆμα περαιτέρω, εἶναι ἡ ἀποκατάσταση τοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀνθρωπότητας στὴν πρωτολογικὴ ἔννοια, ὅπως τονίζει ὁ Καθ. Γεώργιος Πατρῶνος⁴⁷, δηλαδὴ στὴν προπρωτικὴ παραδείσια κατάσταση ἀγάπης καὶ ἐνότητας.

44. Τὸ περιστατικὸ ἀναφέρεται μόνον ἀπὸ τὸν εὐαγγ. Ματθαῖο. Οἱ παράλληλες διηγήσεις τοῦ εὐαγγ. Μάρκου (*Μρκ.* 6, 45-52) καὶ τοῦ εὐαγγ. Ἰωάννου (*Ιω.* 6, 16-21) δὲν τὸ ἀναφέρουν, ἂν καὶ στὴν ὑπόλοιπη περικοπὴ ὑπάρχουν πολλὲς ὁμοιότητες.

45. Στὴ μαγικὴ καὶ θεουργικὴ παράδοση τῆς ἀρχαιότητος ὑπάρχουν «συνταγές» ποὺ προσδίδουν ὑπερ-ἀνθρώπινες δυνατότητες.

46. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Β΄*, σ. 164.

47. Γ. Πατρῶνος, ὁ.π., σ. 331.

Στήν περικοπή αὐτή φαίνεται ἐναργῶς ὅτι ὁ φυσικὸς καὶ ὁ μεταφυσικὸς κόσμος, πού συνήθως θεωροῦμε ὡς εὐρισκόμενα σὲ διάσταση καὶ τὰ ἀντιμετωπίζουμε αὐτόνομα, αὐτονομημένα μεταξύ τους, ἔχουν οὐσιαστικὴ ἐνότητα. Συχνότατα δέ, θεωροῦμε τὸν μεταφυσικὸ κόσμο ὡς μὴ ὑφιστάμενο, ἐξαντλώντας τὴ γνώση μας γιὰ τὴ ζωὴ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς αἰσθητηριακῆς ἐμπειρίας. Ἡ Ἐκκλησία ἀντιθέτως, στήν προσπάθεια νὰ ἐνώσει τὰ διεστῶτα, καθιερώνει τὸν λειτουργικὸ χῶρο καὶ χρόνο προβάλλοντας μίαν ἄλλη πραγματικότητα διαφορετικὰ συγκροτημένη⁴⁸.

Τὰ θαύματα, ὡς γεγονότα τῆς ἱστορίας τῆς θείας οἰκονομίας, φανερώνουν τὴ θεία δόξα στὸν κόσμο⁴⁹. Στόχος τους δὲν εἶναι ὁ ἐντυπωσιασμός –κάτι πού συνήθως συμβαίνει– ἀλλὰ ἡ φανέρωση τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμο. Κάθε θαῦμα, ἐνῶ φαίνεται στὴ δική μας πεπερασμένη καὶ ἀποσπασματικὴ προοπτικὴ σὰν ἓνα «ὑπερφυσικό» ἔκτακτο γεγονός (καὶ μάλιστα συγκρουόμενο πρὸς τὴ φυσικὴ καὶ ἱστορικὴ νομοτέλεια), ἀποτελεῖ ἔκφανση τῆς ὅλης πορείας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς δημιουργίας ὡς τὴν τελείωση. Κι εἶναι αὐτονόητο ὅτι ἡ ἄκτιστη ἐνέργεια, δημιουργικὴ καὶ τελειωτικὴ τῶν πάντων, δὲν μπορεῖ νὰ συγκρουσθεῖ πρὸς τὴν κτιστὴ πραγματικότητά⁵⁰. Ἦπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια, τὸ θαῦμα (δηλαδὴ ἡ Χάρη τοῦ Θεοῦ) ἀνακαινίζει τὴν κτίση. Ὅταν ὁ Πέτρος βαδίζει ἐπὶ τῶν ὑδάτων ξαναζει τὴ δημιουργικὴ δράση τοῦ Χριστοῦ. Ὁ λόγος τοῦ Λόγου τὸν ἀνακαινίζει καὶ δίνει νέα πνοὴ στὴν κτίση. Τῆς προσφέρει νέο βάθος, νέα προοπτικὴ. Ἀντιστοίχως, ὅλες οἱ θεοφάνειες στὴν ἱστορία μᾶς ἀποκαλύπτουν τὸν ἀληθινὸ Θεό⁵¹. Γι' αὐτὸ στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία δὲν ἔχουμε σύγκρουση πίστεως καὶ ἐπιστήμης καὶ σαφῶς καμμία ἄκομψη, ἀπολογητικοῦ τύπου, προσπάθεια ἐναρμόνισής τους.

48. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Β'*, σ. 163.

49. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Β'*, σ. 162.

50. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Β'*, σ. 164.

51. Τὰ παραδείγματα πολλὰ καὶ σημαντικά: πρὸ τῆς ἐξόδου καὶ κατὰ τὴν πορεία τῶν Ἰσραηλιτῶν, τὰ θαύματα τῶν Προφητῶν, τῶν Κριτῶν καὶ τῶν ἄλλων Δικαίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅλα τὰ θαυμαστά πού ἐποίησε ὁ Ἰησοῦς πρὶν καὶ μετὰ τὴν Ἀνάσταση, τὰ σημεῖα τῶν Ἀποστόλων, οἱ ἀμέτρητες θεοφάνειες στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας. Φαίνεται, ὅτι ἀκόμη καὶ οἱ μαθητὲς τῶν Φαρισαίων ἔδιωχναν τὰ δαιμόνια, ὅπως συνάγεται ἀπὸ ἐρώτηση τοῦ Κυρίου πρὸς αὐτούς (πρβλ. *Ματθ.* 12, 27-28, *Λουκ.* 11, 19).

*Μεταμόρφωση τοῦ Κυρίου*⁵²

Τὸ περιστατικὸ συνέβη στὸ ὄρος Θαβώρ, πλησίον καὶ ἀνατολικά τῆς Ναζαρέτ. Τὸ καταγράφουν οἱ συνοπτικοὶ Εὐαγγελιστές⁵³. Ἀναφορὰ σὲ αὐτὸ κάνει καὶ ὁ ἅπ. Πέτρος στὴ *Β΄ Πέτρου*⁵⁴.

Ὁ Χριστὸς ἐμφανίσθηκε ἐνώπιον τῶν μαθητῶν ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ: «ἔλαμψεν τὸ πρόσωπόν του ὡς ὁ ἥλιος, τὰ δὲ ἱμάτια αὐτοῦ ἐγένοντο λευκὰ ὡς τὸ φῶς»⁵⁵, ἐμφανίσθηκαν δίπλα του ὁ προφ. Μωυσῆς καὶ ὁ προφ. Ἡλίας συνομιλώντας μαζί του καὶ ἀκούσθηκε φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ ποὺ ἔλεγε: «οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα ἀκούετε αὐτοῦ»⁵⁶. Ἀνάλογη φωνὴ ἐξ οὐρανοῦ ἔχουμε καὶ στὴ Βάπτιση⁵⁷.

Ἡ σκηνὴ εἶναι ὑποβλητικὴ καὶ οἱ μαθητὲς συγκλονισμένοι, ὅπως διαπιστώνεται καὶ στὴν ὀρθόδοξη εἰκόνα τῆς ἑορτῆς. Κυριαρχεῖ ἡ ὀλόλαμπρη μορφὴ τοῦ Κυρίου, τὸ πρόσωπό του, τὸ εἶδος τοῦ ὁποίου εἶναι πλέον «ἕτερον», καὶ «ὁ ἱματισμὸς αὐτοῦ λευκὸς ἐξαστράπτων»⁵⁸. Ἡ δεσποτικὴ ἑορτὴ τῆς Μεταμορφώσεως κυριαρχεῖ στὸ ἐορτολόγιο τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς δείχνει τὰ ἀνώτατα ὄρια τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἔνωσή του μὲ τὸν Θεό. Αὐτὸ ἰσχύει πολὺ περισσότερο, ἐὰν προσπαθήσουμε νὰ δοῦμε τὸ περιστατικὸ μὲ τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων ἐκείνης τῆς ἐποχῆς⁵⁹.

Ὁ ἅπ. Πέτρος κάνει μία πρώτη θεολογικὴ ἀποτίμηση τοῦ γεγονότος, ἔχοντας καταλάβει τί εἶδαν στὸ ὄρος: «ἐπόπται γεννηθέντες τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος»⁶⁰. Ἡ «μεγαλειότης» αὐτὴ δὲν σχετίζεται μὲ

52. Πολὺ ἐνδιαφέρουσα καὶ ἄκρως περιεκτικὴ ἡ σύντομη μελέτη τοῦ Γεωργίου Στεφ. Γρατσέα μὲ τίτλο *Ἡ μεταμόρφωσις καὶ ἡ Ὀρθόδοξος εὐσέβεια*, Ἀθήναι 1966.

53. *Ματθ.* 17, 1-9· *Μάρκ.* 9, 2-10· *Λουκ.* 9, 28-36.

54. *Β΄ Πέτρ.* 1, 16-18.

55. *Ματθ.* 17, 2 καὶ *Μάρκ.* 9, 2-3· *Λουκ.* 9, 29 μὲ μικρὲς παραλλαγές.

56. *Ματθ.* 17, 5 καὶ *Μάρκ.* 9, 7· *Λουκ.* 9, 35, *Β΄ Πέτρ.* 1, 18 μὲ μικρὲς παραλλαγές. *Synopsis Quattor Evangeliorum*, σσ. 237-239.

57. *Ματθ.* 3, 17· *Μάρκ.* 1, 11· *Λουκ.* 3, 22.

58. *Λουκ.* 9, 29.

59. Σήμερα, ποὺ εἴμαστε συνηθισμένοι σὲ ἀνάλογες εἰκόνας μὲ τὸν κινηματογράφο καὶ τίς διάφορες τεχνικὲς φωτισμοῦ ποὺ υἱοθετεῖ, μπορούμε ἴσως νὰ φέρουμε στὸ μυαλό μας τὴν ἐξαστράπτουσα μορφὴ τοῦ Κυρίου, χωρὶς βέβαια νὰ ὑπάρχει ἡ παραμικρὴ ἀναλογία ἀνάμεσα στὴ θεοφάνεια τοῦ Θαβώρ, ὅπου φανερώθηκε ἡ ἀκτιστὴ δόξα τοῦ Θεοῦ, καὶ στὶς τεχνικὲς ἐντυπωσιασμοῦ, τίς ὁποῖες χρησιμοποιοῦν οἱ θεράποντες τῆς ἑβδομῆς τέχνης καὶ οἱ ὁποῖες εἶναι ἀπολύτως κτιστὲς καὶ πεπερασμένες.

60. *Β΄ Πέτρ.* 1, 16.

όποιαδήποτε ανάλογη ανθρώπινη εκδήλωση δόξας ή λαμπρότητας. Ὁ Χριστὸς ἔλαβε «παρὰ Θεοῦ πατρὸς τιμὴν καὶ δόξαν φωνῆς»⁶¹, ποὺ ξεκαθάρισε τὴν προέλευση καὶ τὸν σκοπὸ τοῦ περιστατικοῦ.

Σὲ μία ἀρραγῆ ἱστορικὴ συνέχεια, σημειώνει ὁ καθ. Νικ. Ματσούκας, ἡ ἀποκάλυψη συντελεῖται στὴν κτίση καὶ στὴν ἱστορία μέσῳ ὁράσεως καὶ λόγου, ποὺ δέχονται καὶ κατανοοῦν οἱ χαρισματικοὶ φορεῖς μὲ ὄλο τὸ σῶμα μιᾶς κοινότητος⁶². Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ, τονίζει ἀλλοῦ, δὲν γίνεται μέσῳ κτιστῶν πραγμάτων, μήτε μέσῳ τῶν ἴδιων τῶν ἱερῶν κειμένων, ἀλλὰ συντελεῖται ἀκατάπαυστα μὲ τὶς θεοφάνειες στὴν κτίση καὶ τὴν ἱστορία⁶³. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι πλῆθος θεοφανειῶν ὑπάρχει ὄχι μόνο στὴν Καινὴ, ἀλλὰ καὶ στὴν Παλαιὰ Διαθήκη. Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ μέσῳ τῶν θεοφανειῶν δὲν σταμάτησε κατὰ τὴν ἀποστολικὴ ἐποχὴ οὔτε ἐξαντλεῖται ἀπὸ τὶς βιβλικὲς ἀναφορές. Οἱ θεοφάνειες συνεχίζονται ἀμείωτες καὶ ἀπαράλλακτες μέχρι τὶς ἡμέρες μας, ἀνοίγοντας στὸν ἄνθρωπο παράθυρα γιὰ νὰ κοινωνήσῃ μὲ τὸν ἄκτιστο Θεό. Σὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα οἱ θεοφάνειες τῆς βιβλικῆς ἐποχῆς, ὅπως καὶ οἱ κατοπινές, ἐορτάζονται πανηγυρικὰ στὴ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ θεολογία ποτὲ δὲν ἀντιμετώπισε τὸ θαῦμα ὡς ἀπομονωμένο καθ' ἑαυτὸ πρόβλημα καὶ μάλιστα σὲ σχέση πρὸς τὴ φυσικὴ νομοτέλεια⁶⁴. Ἡ βάση τῶν θαυμάτων, τῶν θεοφανειῶν, εἶναι τριαδική. Διαμέσου αὐτῶν οἰκοδομεῖται καὶ καλλιεργεῖται ἡ σχέση ἀκτίστου Θεοῦ καὶ δημιουργημάτων. Σὲ ὅλη τὴν ἱστορία ὑπάρχει ἐνιαῖος ἄξονας: ὁ Λόγος, ἡ δράση τοῦ ὁποῦ διέρχεται ὁλόκληρο τὸ φάσμα τοῦ χρόνου, ἀπὸ τὴ δημιουργία μέχρι τὰ ἔσχατα⁶⁵. Μὲ τὶς θεοφάνειες ὁ Λόγος ἀποκαλύπτει τὸν Πατέρα καὶ τὴν Ἁγία Τριάδα. Τὰ γεγονότα αὐτὰ ἀποκαλύπτουν τὴ μέριμνα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴ φροντίδα Του γιὰ τὸν κόσμο.

61. Β' Πέτρο. 1, 17.

62. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Γ'*, σσ. 118-119.

63. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Γ'*, σ. 121.

64. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Β'*, σ. 161.

65. Πρὸβλ. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Β'*, σ. 76.

Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου

Ἡ ἀνακοίνωση τῆς ἐγέρσεως τοῦ Κυρίου γίνεται ἀπὸ ἀσώματες δυνάμεις⁶⁶. Ἡ δῆλωσή τους: «οὐκ ἔστιν ὧδε, ἠγγέρθη γάρ» εἶναι ἀπολύτως σαφῆς καὶ ξεκάθαρη. Τὸ σῶμα, κι αὐτὸ εἶναι πολὺ σημαντικό, ἔχει ἀναστηθεῖ. Δὲν ἔχουμε κάποιου εἴδους δοκητικὴ ἀνάσταση ψυχῆς ἢ πνεύματος: ὁ Χριστὸς ἀναστήθηκε ἐνσώματος.

Ὁ εὐαγγ. Ἰωάννης ἀναφέρει τὸν διάλογο τοῦ ἀναστημένου Κυρίου μετὰ τὴν ἀγία Μαρία Μαγδαληνή: «λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς: μὴ μου ἅπτου οὐπω γὰρ ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου· πορεύου δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφούς μου καὶ εἶπε αὐτοῖς· ἀναβαίνω πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν»⁶⁷. Ὁ εὐαγγ. Μάρκος παρουσιάζει τὸν Κύριο νὰ ἐμφανίζεται καὶ πάλι σὲ αὐτὴν⁶⁸, ὁ εὐαγγ. Ματθαῖος τὸν Κύριο νὰ χαιρετᾶ μετὰ τὴν ἀνάσταση τοὺς μαθητῆς⁶⁹, ὁ εὐαγγ. Λουκᾶς νὰ δείχνει τὰ χέρια καὶ τὰ πόδια του στοὺς μαθητῆς⁷⁰ καὶ νὰ τοὺς ζητεῖ κάτι νὰ φάγει⁷¹. Οἱ μαθητῆς διστάζουν νὰ ἐξετάσουν τὸν Κύριο γιὰ νὰ βεβαιωθοῦν, ἀλλὰ Ἐκεῖνος δὲν ἔχει κανέναν ἐνδοιασμὸ νὰ τὸ κάνουν⁷².

Τὸ ἀναστημένο σῶμα Του δὲν ἔπαψε νὰ εἶναι ὑλικό, κτιστό, ἦταν ὅμως ἀπηλλαγμένο ἀπὸ τὴ φθορά, εἶχε νικήσει τὸν θάνατο καὶ δὲν δεσμευόταν ἀπὸ καμμία ἀναγκαιότητα, οὔτε ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς ποὺ εἶχε κατὰ τὴν ἐπίγεια ζωὴ Του⁷³.

Δ. Παλαιὸς καὶ Νέος Ἀδὰμ

Στὴ γραμματεία τῆς μεσοδιαθηκικῆς περιόδου μαζί μετὰ τὶς ἀναφορὲς στὸν πρῶτο ἄνθρωπο, τὸν Ἀδὰμ, γινόταν σχεδὸν πάντοτε λόγος γιὰ ἕναν πρῶτο-ἄνθρωπο, ἀρχέτυπο ἄνθρωπο, οὐράνιο ἄνθρωπο. Ἔτσι,

66. *Ματθ.* 28, 6-7, *Μάρκ.* 16, 6, *Λουκ.* 24, 5-6.

67. *Ἰω.* 20, 17.

68. *Μάρκ.* 16, 9.

69. *Ματθ.* 28, 9. *Synopsis*, σσ. 496-498.

70. *Λουκ.* 24, 39.

71. *Λουκ.* 24, 41-43. *Synopsis*, σ. 502.

72. *Ἰω.* 21, 12-14. *Synopsis*, σσ. 506-507.

73. Πρβλ. Ν. Γιόφτσιοϋ, *Ἰδανικό*, σ. 43.

όταν ο άπ. Παῦλος στὸ Α΄ Κορ. 15, 49 παραλλάσσει τὸ Γεν. 2, 7, δὲν ἀντιμετωπίζει κάποια δυσκολία γιὰ νὰ γίνῃ ὁ λόγος τοῦ ἀποδεκτός. Τὸ ἀρχικὸ κείμενο δὲν ἔχει τὶς λέξεις «πρῶτος» καὶ «Ἀδάμ». Ὁ άπ. Παῦλος εἰσάγει ἕναν ἄλλον Ἀδάμ λέγοντας τὰ ἐξῆς: «ἔσχατος Ἀδάμ εἰς πνεῦμα ζωοποιῶν». Αὐτὲς οἱ ἀλλαγὲς γίνονται ἀπὸ τὸν Παῦλο μὲ κάποια ἄνεση ποὺ ὑποδεικνύει ἐξοικείωση, δική του καὶ τῶν ἀναγνωστῶν, μὲ τὸ πρόσωπο τῆς προσθήκης. Ἀπὸ τὸν πρῶτο Ἀδάμ ἡ ζωὴ («ψυχὴ») πέρασε σὲ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἐνῶ ἀπὸ τὸν ἔσχατο θὰ ἔλθῃ ἡ σωτηρία. Ὁ ἔσχατος Ἀδάμ, ὁ Χριστός, εἶναι σωτηριολογικὴ μορφή⁷⁴. Ὁ πρῶτος Ἀδάμ δὲν βρίσκει τὸ πλήρες νόημα ὑπάρξεώς του παρὰ μόνο στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ποὺ ἔγινε ἄνθρωπος γιὰ νὰ γίνουμε ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι τέκνα τοῦ Θεοῦ⁷⁵.

Σὲ ὁλόκληρη τὴν πολὺ ἐνδιαφέρουσα αὐτὴ περικοπή⁷⁶, ὁ άπ. Παῦλος κάνει ἀντιθετικὴ παραβολὴ τῶν ὄρων σῶμα-πνεῦμα, ψυχικό-πνευματικό, χοϊκό-ἐπουράνιο. Οἱ ὅροι αὐτοί, μὲ ἰδιαίτερη βαρῦτητα στὴν ὀρθόδοξη ἀνθρωπολογία, ἀποκαλύπτουν τὴν ἔννοια καὶ τὴ λειτουργία τοῦ ἀνθρώπου σὲ σχέση μὲ τὴν ἄκτιστη θεότητα καὶ τὴν κτιστὴ πραγματικότητα. Ἐὰν μάλιστα τοὺς συνδυάσουμε μὲ τὶς ἔννοιες φθορά-ἀφθαρσία, ἀτιμία-δόξα, ἀσθένεια-δύναμις⁷⁷, διαμορφώνουμε τὸ ἀναγκαῖο πλαίσιο γιὰ νὰ προσεγγίσουμε ὑπὸ βιβλικὴ προοπτικὴ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴ μετανεωτερικὴ ἐποχὴ μας.

Ἡ θνητότητα, ἡ φθορὰ καὶ ὅσα τὴ συνοδεύουν πρέπει κατ' ἀνάγκη νὰ συσχετισθοῦν μὲ τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα καὶ τὴν ἐκ τοῦ Ἀδάμ προέλευση⁷⁸ ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ Θεία Πρόνοια, ἡ ὁποία δὲν εἶναι κάτι ἄλλο παρὰ ἡ διαρκὴς οὐσίωση καὶ προαγωγὴ τῆς κτίσεως στὴν τελειωτικὴ τῆς πορείας.⁷⁹ Θεία Πρόνοια δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Θεός, ὡς ἕνα εἶδος π.χ. συντηρητῆ κτηρίου, φροντίζει τὸ ἔργο του, ἀλλὰ ὅτι συνεχίζει τὴ δημιουργία καὶ ἀνακαινίζει διαρκῶς τὸν κόσμο. Εἶναι σημαντικὸ νὰ μὴν

74. Σ. Ἀγουρίδης, *Ἀποστόλου Παύλου πρώτη πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολή*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 272-273.

75. Γαλ. 4, 4 κ.έ. X. Léon-Dufour, «Ἄνθρωπος», στ. 91.

76. Α΄ Κορ. 15, 42-49.

77. Α΄ Κορ. 15, 42-44.

78. «Εἰμὶ μὲν κάγω θνητὸς ἄνθρωπος ἴσος ἅπασιν καὶ γηγενοῦς ἀπόγονος πρωτοπλάστου» (Σοφ. Σολ. 7, 1)· πρβλ. Ν. Μπρατσιώτης, *Ἀνθρωπολογία*, σ. 46.

79. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Β΄*, σ. 165.

λησμονούμε ποτέ ότι ή έπαφή του κτιστού ανθρώπου με τον άκτιστο Θεό γίνεται μέσα από τὰ περιορισμένα όρια του πρώτου. Ποτέ δέν αίρεται ή ριζική διαφορά μεταξύ Δημιουργού και δημιουργήματος⁸⁰.

Ό Χριστός είναι ό Νέος, Έσχατος, Άδάμ, ό όποιος τελειοί τον πρώτο. Ό άπ. Παύλος αντιπαραθέτει σαφώς τους δύο τύπους σύμφωνα με τους όποιους έχουμε πλάσθει. Ό πρώτος άνθρωπος, ό Άδάμ, πλάσθηκε «ψυχή ζώσα», χοϊκός, ψυχικός. «Ό έσχατος Άδάμ εις πνεύμα ζωοποιούν», διότι είναι ούράνιος, πνευματικός⁸¹, χωρίς να ύποβαθμίζεται ή τέλεια ανθρώπινη φύση του. Μάλιστα, στην προς Ρωμαίους έπιστολή ό απόστολος σημειώνει ότι ό Άδάμ ήταν ό τύπος εκείνου που έμελλε να έρθει, δηλαδή του Χριστού⁸². Η γόνιμη ένωση του Άδάμ και της Εύας αναγγέλει την ένωση του Χριστού με την Έκκλησία, ή όποία με τή σειρά της γίνεται μυστήριο που θεμελιώνει τον χριστιανικό γάμο⁸³.

Ό χριστιανός διατηρεί μόνιμη σχέση και με τον πρώτο και με τον έσχατο Άδάμ, άν και αυτή ή σχέση είναι διαφορετικού χαρακτήρα και έχει διαφορετικές προοπτικές⁸⁴. Με τὸ θέμα του Παλαιού και του Νέου Άδάμ αναμφίβολα συνδέεται και τὸ ζήτημα της φθοράς, του κατά σάρκα ζήν. Ό άπ. Παύλος καθιστά άπολύτως σαφές ότι: «εί κατά σάρκα ζητε, μέλλετε αποθνήσκειν»⁸⁵, έννοώντας ότι ή ζωή δίχως την έπιδίωξη της ένωσης με τον Θεό, της κοινωνίας μαζί Του, οδηγεί στον θάνατο. Η πνευματική απομόνωση και ή ρήξη της σχέσεως με τον Θεό είναι σοβαρό πρόβλημα για την πορεία του ανθρώπου και μπορεί να έπιλυθεί μόνο με την έπιδίωξη αυτής της έπικοινωνίας δια της Έκκλησίας και των μυστηρίων της. Συνήθως, όχι πάντοτε, ή έννοια «σάρκα» στην Καινή Διαθήκη σχετίζεται με την άμαρτία και την απομάκρυνση από τον Θεό και βρίσκεται σε αντιδιαστολή προς την έννοια «πνεύμα». Συνεχίζοντας τὸ προηγούμενο χωρίο, ό απόστολος γράφει: «εί δὲ πνεύματι τὰς πράξεις του σώματος θανατούτε, ζήσεσθε»⁸⁶.

80. Ν. Ματσούκας, *Δογματική Β'*, σ. 61.

81. *Α' Κορ.* 15, 45-49.

82. *Ρωμ.* 5, 12-21.

83. *Εφ.* 5, 25-33· βλ. *Α' Κορ.* 6, 16. Μ. Join-Lambert & Χ. Léon-Dufour, «Άδάμ», στ. 31-32.

84. Μ. Join-Lambert & Χ. Léon-Dufour, «Άδάμ», στ. 32.

85. *Ρωμ.* 8, 13α.

86. *Ρωμ.* 8, 13β.

Συνεπώς, τὸ πρόβλημα σάρκα ἢ πνεῦμα δὲν πρέπει νὰ ἐκφυλισθεῖ σὲ μία ἠθικὴ ἀντιπαράθεση, π.χ. γιὰ καλὲς καὶ κακὲς πράξεις καὶ/ἢ ἐπιλογές, ἀλλὰ νὰ λάβει τὶς πραγματικὲς ἐσχατολογικὲς καὶ σωτηριολογικὲς διαστάσεις του⁸⁷. Ὁ πιστὸς πρέπει νὰ ἀποβάλλει τὸν παλαιὸ ἄνθρωπο⁸⁸, μὲ ὅ,τι αὐτὸ συνεπάγεται, καὶ νὰ ἐνδυθεῖ τὸν καινόν. Στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ὁ ἀπ. Παῦλος βρίσκει τὸν κατ' ἐξοχὴν ἄνθρωπο, τὸν Ἔσχατο Ἀδάμ⁸⁹.

Τὸ σῶμα (καὶ ἡ πλασμένη ἀπὸ τὸν Θεὸ σάρκα) ὡς δημιούργημα τοῦ Θεοῦ εἶναι καὶ αὐτὸ «καλὸ λίαν». Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ μισεῖ τὴ σάρκα του, δηλαδή τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὴ φροντίζει, ὥστε νὰ τῆς ἐξασφαλίσει τὴν προοπτικὴ τῆς αἰωνιότητος⁹⁰. Στὴν περικοπὴ Α΄ Κορ. 15, 42-50 ὁ ἀπ. Παῦλος ἀναφέρεται ἀφ' ἑνὸς στὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα ποὺ ζοῦν οἱ Κορίνθιοι (καὶ ὅλοι μας) καὶ ἔχει τὰ στοιχεῖα τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου, τῆς ἀσθένειας καὶ τῆς ἁμαρτίας, ὅπως αὐτὰ σχετίζονται μεταξύ τους, καὶ ἀφ' ἑτέρου σὲ μία ἐσχατολογικὴ πραγματικότητα, ἡ ὁποία ἤδη λειτουργεῖ μέσα στὴν Ἐκκλησία καὶ ἔχει τὰ ἀκριβῶς ἀντίθετα χαρακτηριστικά. Μὲ τὴν πρώτη πρέπει νὰ συνδέσουμε τὸν Ἀδάμ καὶ μὲ τὴ δεύτερη τὸν Χριστό⁹¹.

Στὸν 50ὸ στίχο ὁ Παῦλος χρησιμοποιεῖ τὴ λέξη «σάρξ» (μὲ τὴν προσθήκη «καὶ αἷμα»), μὲ τὴν ἔννοια ὅχι τοῦ σώματος ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου τῆς φθορᾶς καὶ ξεκαθαρίζει ὅτι στὰ ἔσχατα ἡ φθορὰ δὲν πρόκειται, δὲν μπορεῖ, νὰ κληρονομήσει τὴν ἀφθαρσία. Τὸ πνευματικὸ καὶ τὸ οὐράνιο δὲν σχετίζονται τόσο μὲ τὴν ἀρχικὴ δημιουργία, ὅσο μὲ τὰ ἔσχατα. Τὸ πνευματικὸ καὶ τὸ οὐράνιο εἶναι ἀγαθὰ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος⁹².

87. Πρβλ. Γαλ. 5, 17 κ.έ., ὅπου ὁ ἀπ. Παῦλος θίγει καὶ πάλι τὸ θέμα αὐτὸ τονίζοντας ὅτι ἡ σάρκα καὶ τὸ πνεῦμα ἀντίκεινται, μὲ ἀποτέλεσμα συχνὰ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὶς ὀρθὲς ἐπιλογές.

88. Ἐφ. 4, 22 κ.έ.· Κολ. 3, 9 κ.έ.

89. M. Join-Lambert & X. Léon-Dufour, «Ἀδάμ», στ. 32.

90. Πρβλ. Ἐφ. 5, 28 κ.έ.

91. Ὁ Σ. Ἀγουρίδης (ὁ.π., σ. 274), γράφει ὅτι ὁ Ἀδάμ ἦταν ἐπικεφαλῆς τῆς πρώτης καὶ ὁ Χριστὸς θὰ εἶναι ἐπικεφαλῆς τῆς δεύτερης.

92. Σ. Ἀγουρίδης, ὁ.π., σ. 273. Πάντοτε τὰ ἔσχατα εἶναι σημαντικὴ, μὰ καὶ δύσκολη πρόκληση γιὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ γιὰ τὴ ζωὴ μας. Ὁ κίνδυνος νὰ τὰ μεταθέσουμε χρονικὰ σὲ ἕνα ἀπώτερο, μακρινὸ καὶ ἄσχετο μὲ ἐμᾶς μέλλον, εἶναι ὑπαρκτὸς καὶ ἔχει δημιουργήσει πολλὰ προβλήματα, καθὼς ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀποσυνδέει τὰ ἔσχατα ἀπὸ

Στήν ιστορία, κατάσταση κατακερματισμοῦ καὶ φθορᾶς, ὁ ἄνθρωπος ἐνδύεται δερμάτινους χιτῶνες, ἐνδύεται τὸ σῶμα τῆς φθορᾶς. Γίνεται ἄρσεν καὶ θῆλυ. Ἀπὸ πρόσωπο ἐκπίπτει σὲ ἄτομο. Ἡ ζωὴ του ἐγκλωβίζεται στὴν ἁμαρτία. Γι' αὐτὸ ὁ ἅπ. Παῦλος ἐπιμένει ἰδιαιτέρως στὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴ φθορὰ καὶ τὸν θάνατο, τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου, καὶ προτρέπει μὲ τὸν πιὸ ἔντονο τρόπο νὰ ἐνδυθοῦμε τὸν «καινόν»⁹³. Ὁ ἐσχατολογικὸς ἄνθρωπος εἶναι ὑπέρτερη προσωπικότητα ἀπὸ τὸν πρωτολογικὸ, καθὼς μὲ τὴ χάρι τῶν μυστηρίων ἐπανέρχεται ἀπὸ τὴ διασπασμένη ἔμφυλη ἀτομικότητα στὴν ἐνότητα τοῦ ἄφυλου προσώπου⁹⁴.

Ε. Μετάνθρωπος: προορισμένος γιὰ τὴ φθορὰ ἢ τὴν ἀφθαρσία;

Μὲ αὐτὲς τὶς θεολογικὲς προϋποθέσεις ὀφείλουμε νὰ μελετήσουμε τὸν ἄνθρωπο τῆς σύγχρονης ἐποχῆς, τὴν προσδοκώμενη αὐτοεξέλιξή του, τὸν λεγόμενο μετάνθρωπο. Ὅλες οἱ ἐνδείξεις ὀδηγοῦν στὸ νὰ δεχθοῦμε ὅτι στὸ μέλλον θὰ ἔχουμε ἐντυπωσιακὴ πρόοδο καὶ ἐξέλιξη στὰ ἰατρικὰ ζητήματα, τὴν ἀντιμετώπιση ἀσθενειῶν καὶ τὴν αὔξηση τῶν χρονικῶν ὁρίων τῆς βιολογικῆς ζωῆς, τὴ βελτίωση τῆς ζωῆς ἀνθρώπων μὲ ἀναπηρίες, μὲ κινητικὰ καὶ ἀντιληπτικὰ προβλήματα καὶ πολλὰ ἄλλα. Βέβαια, ὅπως σημειώνουμε καὶ ἄλλοῦ⁹⁵, τὸ πλέον δύσκολο πρόβλημα ποῦ πρέπει νὰ λύσει ὁ ἄνθρωπος εἶναι τοῦ θανάτου, καὶ μάλιστα, στὴν ἀπόλυτη μορφή του, τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν Θεό. Ἡ ἐπιδίωξη αὐτῆ, ἂν καὶ ἀνομολόγητη πολλὲς φορές, καθὼς ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἀποφεύγει νὰ ἀντιμετωπίσει τὸν θάνατο, παραμένει θεμελιώδης ἀλλὰ ἀναπόφευκτη⁹⁶.

τὴ ζωὴ του ἀποσυνδέεται ἀπὸ τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀπεμπολεῖ τὴν προοπτικὴ τῆς σωτηρίας.

93. Ἐφ. 4, 22-24.

94. Γ. Πατρῶνος, ὅ.π., σ. 334.

95. Αθ. Μουστάκης, ὅ.π., σσ. 293-297.

96. Ἡ ἀτέρμων αὐτὴ προσπάθεια διαπιστώνεται καὶ σὲ ἄλλους τομεῖς τῆς διανόησης (φιλοσοφία, κοινωνιολογία, ἀνθρωπολογία, τέχνη κ.ἄ.), γεγονός ποῦ πείθει γιὰ τὴν ἐργῶδη, ἀγωνιώδη, ὅσο καὶ ἀτελέσφορη ἀναζήτηση λύσεων σὲ πανανθρώπινο ἐπίπεδο.

Ὁ μετάνθρωπος, μὲ τὸ προσδοκώμενο αὐτοεξελιγμένο μὲ ὑπερέχουσες δυνατότητες σῶμα, μπορεῖ ἄραγε νὰ νικήσει τὴ φθορά; Μήπως ἡ σχετικὴ συζήτηση, παρὰ τὰ ἀναμφίβολα ὀφέλη σὲ πολλοὺς τομεῖς, ποὺ δὲν τὰ ἀρνούμαστε, μᾶς ἀποπροσανατολίζει, καθὼς σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθόδοξη ἀνθρωπολογία ἡ προοπτικὴ μας εἶναι τὰ ἔσχατα;

Ἡ διάσπαση τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ὀφείλεται στὴν ἁμαρτία ἐξουσιάζει τὶς προσπάθειες καὶ τὶς ἐπιλογές. Ἡ τεχνολογία, ὅπως εἶναι ἀναμενόμενο, παρακάμπτει τὶς ἔσχατολογικὲς ἀνάγκες καὶ τὶς σωτηριολογικὲς προοπτικὲς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ δημιουργία τοῦ μετάνθρωπου ὅχι μόνο δὲν θεραπεύει αὐτὸ τὸ πρόβλημα, ἀλλὰ ἀπομακρύνει ἀπὸ πιθανὴν ἐπίλυσή του. Ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν τεχνολογικῶν παρεμβάσεων, ὅχι στὸ πλαίσιο ἀντιμετωπίσεως προβλημάτων ἀλλὰ στὸ πλαίσιο δημιουργίας ἐξελιγμένου, καλύτερου ἀνθρώπου, τελικὰ λειτουργεῖ ὡς τροχοπέδη καὶ τὸν ὀδηγεῖ σὲ καταστροφικὸ ἐφησυχασμό. Ἡ αὐξημένη σύνδεση μὲ τὸν ὑπολογιστὴ θὰ ἀλλοιώσει τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς παραβλέπει τὴν οὐράνια πτυχὴ του καὶ δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν προοπτικὴ τῆς ἀνάστασης, παρὰ μόνο γιὰ παράταση τῆς ἐπίγειας ζωῆς ἢ γιὰ ὀλοκληρωτικὴ κατάργηση τοῦ βιολογικοῦ θανάτου. Αὐτὸ γιὰ τὴν παράδοσή μας εἶναι διαστροφή καὶ ἀκύρωση τοῦ σκοποῦ τῆς δημιουργίας⁹⁷.

Ἡ σχέση κτίσεως καὶ Θεοῦ εἶναι σχέση μετοχής· ἡ κτίση μετέχει στὸν Θεὸ γιὰ νὰ εἶναι, νὰ ζεῖ, νὰ στοχάζεται καὶ νὰ θεώνεται. Δίχως τὸ ζωοποιὸ Πνεῦμα δὲν γίνεται τίποτε. Ἡ ἔλλειψη μετοχής ὀδηγεῖ στὸν μηδενισμό τῶν ἀνωτέρω⁹⁸. Ἡ σχέση αὐτὴ καὶ ὅχι ἡ βιοτεχνολογικὴ βελτίωση χαρίζει τὴν ἀθανασία στὸν ἄνθρωπο. Ἡ σπορὰ τοῦ ἀνθρώπου γίνεται κάτω ἀπὸ τὶς συνθηκὲς τῆς φθορᾶς. Ἡ ἀνάσταση ὅμως ὀδηγεῖ σὲ ἀφθαρσία⁹⁹. Στὸν χῶρο τῆς Ἐκκλησίας οἱ θεοφάνειες καθορίζουν τὴ ζωὴ καὶ τὸ τέλος τῆς ἱστορίας¹⁰⁰. Ὁ πιστὸς δὲν μπορεῖ νὰ δεῖ τὴν πραγματικότητα μονοδιάστατα. Δὲν ἐπιτρέπει στὸν ἑαυτό του νὰ παραμερίσει τὴν προοπτικὴ τοῦ μύθου, τὴ συμβολικὴ διάσταση τῶν

97. Τὸ σῶμα θὰ ἀναστηθεῖ, ὅπως ὁ Χριστὸς (Α΄ Κορ. 6, 14). Εἶναι ναὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Α΄ Κορ. 6, 19)· πρβλ. X. Léon-Dufour, «Σῶμα», στ. 925.

98. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Β΄*, σ. 200.

99. Α΄ Κορ. 15, 42 κ.έ. Σ. Ἀγουρίδης, *ὁ.π.*, σ. 273.

100. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Β΄*, σ. 75.

ὑπαρκτῶν. Ἡ κατὰ φύσιν πραγματικότητα ὑπάρχει στὴν ἐνότητα αἰσθητῶν καὶ νοητῶν, καρδίας καὶ νοῦ, σώματος καὶ ψυχῆς¹⁰¹.

Ἡ Ἐνσάρκωση τοῦ Λόγου καὶ κάθε θεοφάνεια μᾶς δείχνει τὰ ὅρια τοῦ ἀνθρώπου. Γιὰ νὰ ὑπάρχει πρόοδος ὅμως πρέπει νὰ ἔχουμε θεραπεία τοῦ ὅλου ἀνθρώπου καὶ ὄχι κάποιων πλευρῶν του. Τὸ κτιστὸ μετανθρώπινο ὄν, τοῦλάχιστον ὅπως παρουσιάζεται ἀπὸ τοὺς κήρυκés του¹⁰², δὲν σχεδιάζεται –ἀναμφίβολα δὲν θὰ μπορούσε νὰ γίνει κάτι τέτοιο– μὲ προοπτικὴ ἐνώσεως μὲ τὸν ἄκτιστο Θεὸ κι ἔτσι δὲν ἔχει οὔτε κἄν τὶς δυνατότητες τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ θνητότητα μπορεῖ νὰ νικηθεῖ μόνο κατὰ μετοχὴ στὸν Θεό. Προσπάθειες ἀποφυγῆς τοῦ θανάτου μέσῳ τῆς τεχνολογίας ἐγείρουν πολλὰ ἐρωτηματικά.

Ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ «λειτουργήσῃ» ὀρθὰ μόνο ὡς ἐνιαῖος ὀργανισμός. Ἐὰν ἀπομονώσουμε κάποιο ἢ κάποια χαρακτηριστικά του, διασποῦμε τὴν ἐνότητα καὶ τὸν ἀποδομοῦμε σὲ κατακερματισμένο καὶ κατὰ συνέπεια μὴ ἀνθρώπινο ὄν. Ἀνθρωπος εἶναι ὅλα μαζί: αἰσθήσεις, λόγος, νοῦς, βούληση, καρδιά. Δὲν ὑπερτερεῖ τὸ ἓνα εἰς βᾶρος τοῦ ἄλλου, γιατί ὅλα εἶναι λειτουργικὰ συνδεδεμένα¹⁰³.

ΣΤ. Ἐπιλεγόμενα

Ἡ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ἀπορρίπτει τὴν κομματιασμένη ὑπαρξή. Ἡ πίστη δὲν εἶναι ἓνα ἀφηρημένο, διανοητικὸ ἢ πνευματικὸ, στοιχεῖο. Ἀφορᾷ τὴ συνολικὴ ὑπαρξή διότι εἶναι καρπὸς γνώσεως ποὺ συντελεῖται μὲ τὸν νοῦ, τὴν καρδιά, τὴ βούληση καὶ ὅλες τὶς αἰσθήσεις¹⁰⁴. Σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ καὶ τὴ βυζαντινὴ παράδοση, ἡ σημερινὴ

101. Βλ. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Γ'*, σ. 321 κ.έ., ὅπου καὶ ἐκτενὴς ἀναφορὰ σὲ αὐτὰ τὰ θέματα.

102. Γιὰ νὰ ἀποφύγουμε παρανοήσεις ὀφείλουμε νὰ σημειώσουμε ὅτι ὅλη ἡ συζήτηση γιὰ τὸν μετάνθρωπο βασίζεται σὲ προσδοκίες. Δὲν ὑπάρχει ὄν, στὸ ὅποιο ἔχει ἐνωθεῖ ἄνθρωπος καὶ ὑπολογιστής.

103. Πρὸβλ. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Β'*, σ. 501 καὶ Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Γ'*, σ. 223. Τὸν ὄρο «ὁ ὅλος ἄνθρωπος» πολιτογραφεῖ στὴ θεολογία ὁ Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης (Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Γ'*, σ. 224).

104. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Γ'*, σσ. 328-329.

ἐπιστήμη ἀπογυμνώνεται ἐπικίνδυνα ἀπὸ τὸ περιρρέον ζωοποιὸ κλίμα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ χάνοντας ὀλοόνα καὶ περισσότερο τὸ κάλυμμα τοῦ μύθου καὶ τοῦ ὄραματος ἀναπτύσσει στρεβλές σχέσεις¹⁰⁵.

Αὐτὸ ποὺ θὰ εἶχε νόημα γιὰ τὸν ἄνθρωπο εἶναι ἡ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία ἀγωνίζεται νὰ θεραπεύσει τὸ σῶμα καὶ νὰ τοῦ προσφέρει καλύτερη ποιότητα ζωῆς, νὰ μποροῦσε ἐπίσης νὰ τοῦ προσφέρει προοπτικὴ ἐνώσεώς του μὲ τὸν Θεό. Βέβαια, αὐτὸ ἐπαγγέλλεται καὶ προσφέρει ἡ Ἐκκλησία, κάνοντας τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου τῆς διεπαφῆς καὶ τῆς συναισθηματικῆς σύνδεσης μὲ τὸν ὑπολογιστὴ ἡμιτελῆ καὶ κατὰ συνέπεια περιττὴ καὶ ἄκρως ἀποπροσανατολιστικὴ¹⁰⁶.

Τὸ σῶμα δὲν εἶναι ἀμελητέο οὔτε κατώτερο συστατικὸ τοῦ ἀνθρώπου. Ἄντιθέτως, πλάσθηκε μὲ ιδιαίτερη φροντίδα ἀπὸ τὸν Θεό, προορισμένο νὰ γίνεῖ ναὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ νὰ δοξάσει τὸν Θεό. Ἡ νίκη ἐπὶ τῆς θνητότητας δὲν ἐπιτυγχάνεται μὲ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ θνητὸ στὸ μετανθρώπινο σῶμα, ἀλλὰ μὲ τὴ μεταμόρφωσή του κατὰ τὸν τύπο τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἡ νίκη τοῦ θανάτου ἔχει πρότυπο τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ καὶ δὲν περιμένει λύσεις ἀπὸ τὴ σύνδεση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ μηχανή.

Γιὰ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση «μετάνθρωπος» ἦταν ὁ Πέτρος, ὅταν βάδιζε ἐπάνω στὰ κύματα. Αὐτὸ ὅμως τὸ κατόρθωσε ὄχι μὲ βελτίωση τῶν βιολογικῶν ἱκανοτήτων του, ἀλλὰ ἀτενίζοντας τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ. Μόλις ἔστρεψε τὸ βλέμμα του ἀπὸ Αὐτὸν φοβισμένος, δηλαδὴ μόλις ἔπαψε νὰ Τὸν ἐμπιστεύεται, ἄρχιζε νὰ καταποντίζεται καὶ νὰ χάνονται οἱ «μετανθρώπινες» ιδιότητές του.

Ὁ ἀσκητὴς ποὺ ἀγωνίζεται ὑπεράνθρωπα ἢ ὁ μάρτυρας ποὺ ὑπομένει τὰ πάνδεινα δὲν τὸ κάνει ἀφ' ἑαυτοῦ του. Δὲν εἶναι κατάλληλα προετοιμασμένος μόνο σωματικά. Αὐτὸ δὲν θὰ ἦταν ἀρκετό: ἀπαιτεῖται συνολικὴ προετοιμασία τοῦ ὅλου ἀνθρώπου. Ὁ πιστὸς ποὺ ὑπερβαίνει τὰ ὄριά του ἔχει «μετανθρώπινες» ιδιότητες ἐπειδὴ ἀγαπᾷ τὸν Χριστό, τὸν ἐμπιστεύεται καὶ στρέφεται πρὸς Αὐτόν. Ἀποκτᾷ τὶς ιδιότητες αὐτὲς ζώντας μέσα στὴν Ἐκκλησία¹⁰⁷.

105. Ν. Ματσούκας, *Δογματικὴ Γ'*, σ. 324.

106. Περισσότερα γιὰ τὸ δυσχερὲς αὐτὸ θέμα βλ. στό: Άθ. Μουστάκης, ὅ.π., σσ. 254-258.

107. Πρβλ. Βασίλειος (Γοντικᾶκης), ὅ.π., σ. 29.

Ἡ Ἐκκλησία καταλαβαίνει τὴν ἀθανασία ὄχι ὡς ἀνερμήνευτο εἶδος «ἐπιβίωσης» μετὰ τὸν θάνατο, ἀλλὰ ὡς ὑπέρβαση τοῦ θανάτου μέσα ἀπὸ τὴ σχέση μετὰ τὸν Θεό. Θάνατος εἶναι ὁ χωρισμός του ἀπὸ τὸν Θεό¹⁰⁸. Ὁ ἄνθρωπος σώζεται ὡς κοινότητα, ὡς κοινωνία, ὡς ἐκκλησία. Ἡ Ἐκκλησία συνιστᾷ τὴ σωτηρία καὶ σώζει τὰ μέλη της.

Τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι ἡ τεχνολογία ἀλλὰ ἡ αὐτονόμησή της καὶ ἡ συμμετοχή της στὴν ἀπομάκρυνση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεό. Ἡ τεχνολογία μπορεῖ νὰ λειτουργήσει ἄριστα, ἀρκεῖ νὰ στρέφεται δοξολογικὰ πρὸς τὸν Δημιουργό μας¹⁰⁹.

Ὁ μετάνθρωπος δὲν θὰ εἶναι καὶ δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι πληρέστερο, ἀρτιότερο, ἰσχυρότερο ὄν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος ἐνωμένος μετὰ τὸν Θεὸ γίνεται Ἅγιος, πού ἔχει ὡς πρότυπο τὸν Ἔσχατο Ἀδάμ, δηλαδὴ τὸν Χριστό.

SUMMARY

Aspects of Anthropology of the New Testament and the expectation of a post-human being in the post-modern era

By Athanasios Ger. Moustakis, *PhD in Theology*

The man of the post-modern age, being alienated from God, seeks solutions to his important problems by creating an entity with super-human powers, which will allow him to safely proceed in the future.

The orthodox anthropology teaches that the only way to overcome death and loneliness is to find and connect with God through the Holy Epiphanies, with which He manifests Himself in history and renovates the creation.

In the Bible and in the historical life of Church there are many examples of Holy Epiphanies. This article focuses in a few of them (the Incarnation of the Logos, Peter's walk on the waves on Lake Genisaret,

108. Χρ. Γιανναράς, ὁ.π., σ. 45.

109. Δ. Κ. Γερούκαλης, Πρόσωπον, ὁ.π., σσ. 62.

the Transfiguration and the Resurrection of Christ) in order to underline the potential that the uncreated Holy Trinity gives to humanity. Also, we briefly refer to the first and the last Adam as presented in First Corinthians (chapter 15 verses 42-50) and in Genesis (chapter 2 verse 7), as well as to the relationship between the creation and the Creator, decay and incorruption, to show that the only real “post-human” future for humanity is to be connected with the Holy Trinity.

The expectation of a post-human being, which is considered to be the solution to our problems, proves incapable of overcoming decay, as this can only be achieved with deification through Grace. Therefore, this being which is supposed to solve our most pressing problems remains inevitably bound to decay and death (both biological and spiritual).

Βιβλιογραφία

- Άγουρίδου Σ., *Αποστόλου Παύλου πρώτη προς Κορινθίους Έπιστολή*, έκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1985.
- Βασιλείου (Γοντικιάκη, Άρχιμ., «Άπό τόν Παλαιό στον Νέο Άδάμ», *Σύναξη*, τ. 2 (Άνοιξη 1982), σσ. 21-30.
- Γερούκαλη Δ., «Ή οίκολογία τοῦ ψηφιακοῦ κόσμου: μετάνθρωπος ἢ πρόσωπον;» στό: Δημ. Γερούκαλης (έπιμ.), *Μετάνθρωπος, ζώντας σ' ἕναν ψηφιακό κόσμο*, έκδ. Άρμός, Άθήνα 2018, σσ. 27-95.
- Γιανναρά Χρ., «Άνθρωπολογικές προϋποθέσεις», *Σύναξη*, τ. 2 (Άνοιξη 1982), σσ. 37-46.
- Γιόφτσου Ν., *Τό ιδανικό τοῦ τέλειου σώματος στον άθλητισμό και στην όρθόδοξη παράδοση*, χ.χ. (διαδικτυακό βιβλίο στον ιστότοπο «Πεμπτουςία»: (https://www.pemptousia.gr/vivliothiki/gioftsios_book/mobile/index.html#p=42, ανάκτηση 5 Σεπτεμβρίου 2020).
- Join-Lambert M. και Léon-Dufour X., «Άδάμ», στό: X. Léon-Dufour (έπιμ.), *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, έκδ. Βιβλικό Κέντρο «Άρτος Ζωής», Άθήνα 1980, σσ. 30-32.
- Léon-Dufour X., «Άνθρωπος», στό: X. Léon-Dufour (έπιμ.), X. Léon-Dufour (έπιμ.), *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, έκδ. Βιβλικό Κέντρο «Άρτος Ζωής», Άθήνα 1980, σσ. 89-95.
- Léon-Dufour X., «Σάρκα», στό: X. Léon-Dufour (έπιμ.), X. Léon-Dufour (έπιμ.), *Λεξικό Βιβλικής Θεολογίας*, έκδ. Βιβλικό Κέντρο «Άρτος Ζωής», Άθήνα 1980, σσ. 886-890.

- Léon-Dufour X., «Σώμα», στό: X. Léon-Dufour (έπιμ.), X. Léon-Dufour (έπιμ.), *Λεξικό Βιβλικῆς Θεολογίας*, έκδ. Βιβλικό Κέντρο «Ἄρτος Ζωῆς», Ἀθήνα 1980, στ. 924-926.
- Μανουσέλης Σπ., «Ἡ Ἀνθρωποφθόρος μετανεωτερικότητα», διαδικτυακό ἄρθρο στήν «Ἐφημερίδα τῶν Συντακτῶν» (https://www.efsyn.gr/epistimi/mihanes-toy-noy/169615_i-anthropofthoros-metaneoterikotita), δημοσίευση 26-10-2018, ἀνάκτηση 5 Σεπτεμβρίου 2020.
- Μανουσέλης Σπ., «Στή σκιά τοῦ μετανθρώπου», διαδικτυακό ἄρθρο στήν «Ἐφημερίδα τῶν Συντακτῶν» (https://www.efsyn.gr/epistimi/mihanes-toy-noy/141368_sti-skia-toy-metanthropoy), δημοσίευση 24-02-2018, ἀνάκτηση 5 Σεπτεμβρίου 2020.
- Ματσούκα Ν., *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Β΄, Ἐκθεση τῆς ὁρθόδοξης πίστεως σέ ἀντιπαράθεση μέ τή δυτική χριστιανοσύνη*, έκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1996 (α΄ έκδ. 1985).
- Ματσούκα Ν., *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία Γ΄, Ἀνακεφαλαίωση καί Ἀγαθοτοπία. Ἐκθεση τοῦ οἰκουμενικοῦ χαρακτήρα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας*, έκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1997.
- Μουστάκη Ἀθ., «Ἅγιος: ὁ πραγματικός Μετά-ἄνθρωπος», στό: Δημ. Γερούκαλης (έπιμ.), *Μετάνθρωπος, ζώντας σ' ἕναν ψηφιακό κόσμο*, έκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 2018, σσ. 207-319.
- Μπρατσιώτου Ν. Π., *Ἀνθρωπολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης Ι. Ὁ ἄνθρωπος ὡς θεῖον δημιούργημα*, Ἐν Ἀθήναις 1967.
- Πατρώνου Γ., «Ὁ ἄνθρωπος ὡς πρόσωπο στήν πρωτολογία, ἱστορία καί ἐσχατολογία», *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, τ. ΛΣΤ' (2001), σσ. 327-335 (ἀνάτυπο Ἀθήναι 2001).
- Synopsis Quattuor Evangeliorum: Locis parallelis evangeliorum apocryphorum et patrum adhibitis* edidit Kurt Aland Editio tertia decima revisa, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 1985 (α΄ έκδ. 1963).

